

עני וטוב לו – הפרדוקס הכלכלי בחברה החרדית

ניצה (קלינר) קסיר

מובילים פיננסיים, ג'וינט ישראל אלכא

ירושלים

הפסיפס הישראלי

- החברה הישראלית מורכבת מאוכלוסיות השונות מאוד זו מזו – במאפיינים, בתרבות, בהשקפות ובאורחות החיים
- האוכלוסיות השונות נוטות להתגורר ולהתנהל במרחבים נפרדים
- קיים ניכור ומתח בין הקבוצות השונות הפוגם בלכידות החברתית ובחוסן של המדינה

- הבדלים בין יחידים ובין אוכלוסיות יכול להוות מקור פוטנציאלי לצמיחה ולהעצמה ('תפיסה רב-תרבותית')
- הפקת תועלת מהרב-תרבותיות מחייבת הכרה, קבלה והבנה של הייחודיות של כל אוכלוסייה

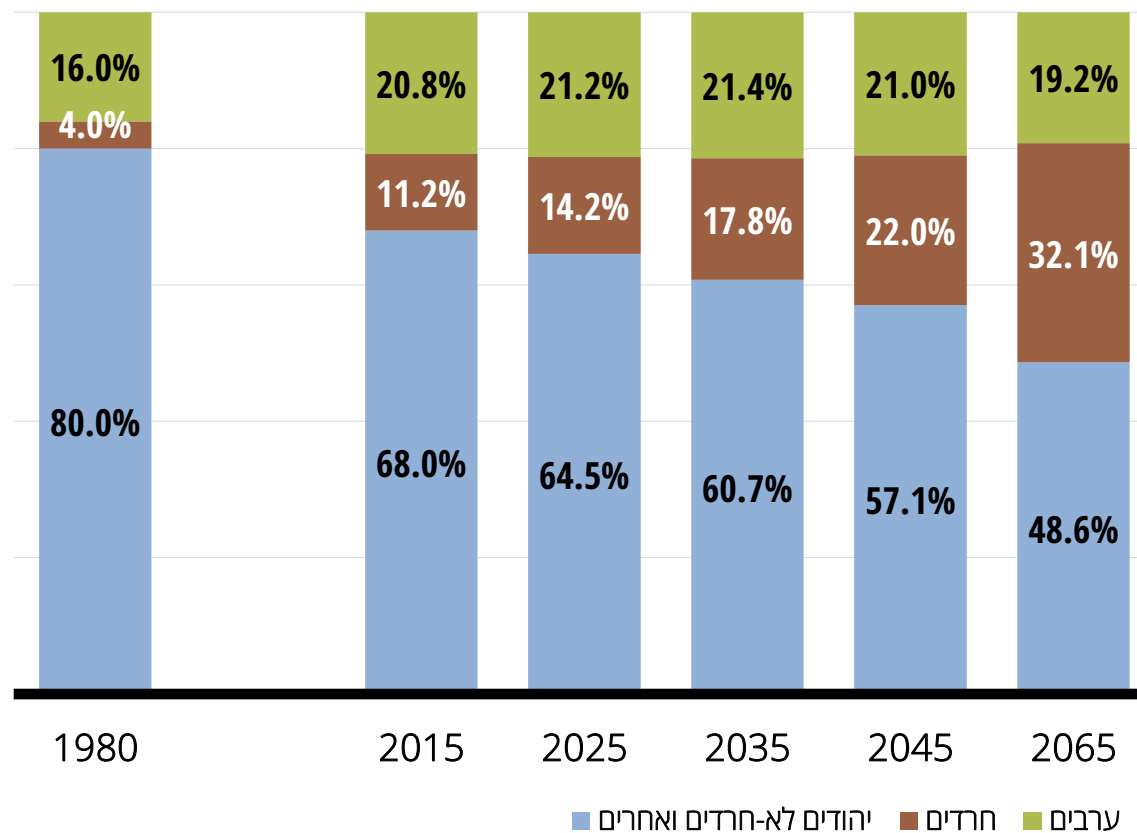
**"במדינת ישראל יש
מקום לכולם, לכל קשת
הצבעים, ואם תחסר
פיסה אחת מהפאזל
התמונה לא תהיה
שלמה"**

(מרים פריץ, 2018)

אחת מהקבוצות היא האוכלוסייה החרדית

תחזית דמוגרפית, כלל הגילים

כ-20% מהילדים עד גיל 9 הם חרדים

נתונים: שנת 1980 - עיבודים מנתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. שנים 2015-2065 - מצגת "אוכלוסיית ישראל בפתחה של שנת 2017 ותרחישים לגידול האוכלוסייה בעתיד", והודעות לעיתונות של הלמ"ס.

הכנסה כלכלית

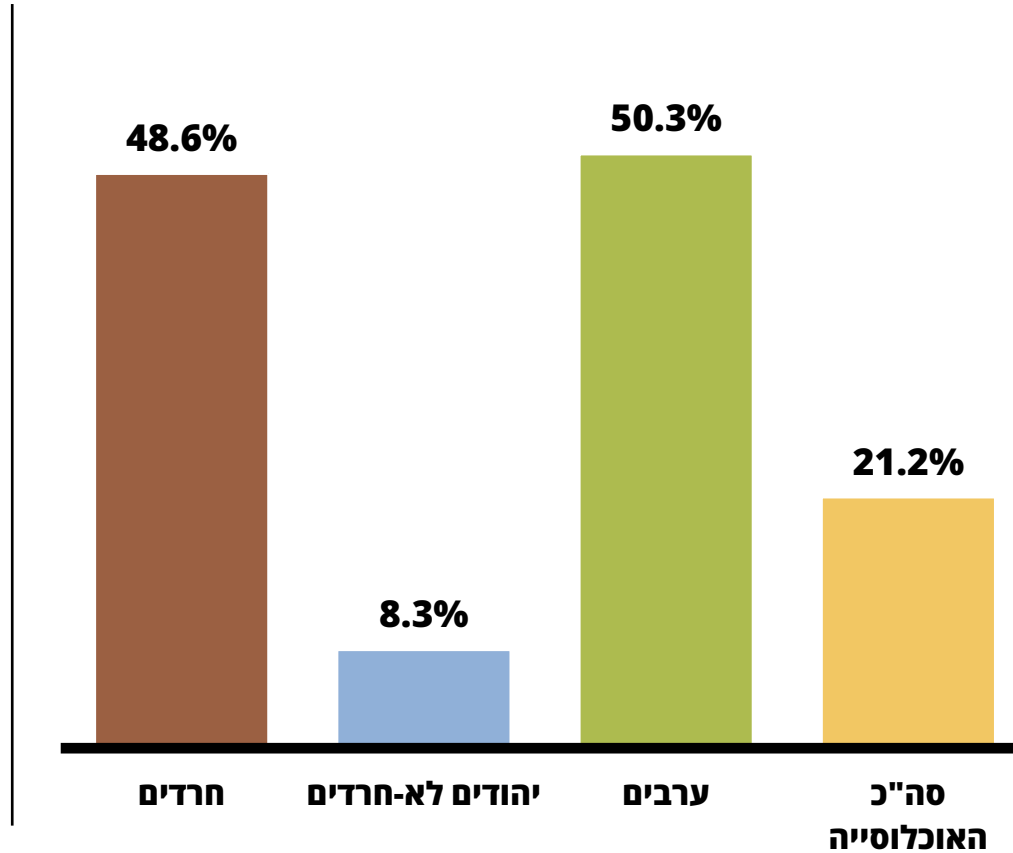
תמונת מצב אובייקטיבית וסובייקטיבית

תחולת העוני של נפשות לפי ההגדרה הרשמית של הבטל"א

שיעור העוני בחברה החרדית, לפני תשלומי ההעברה, עומד על כ-60%

העוני בציבור החרדי:

- עמוק
- מתמשך
- בין דורי

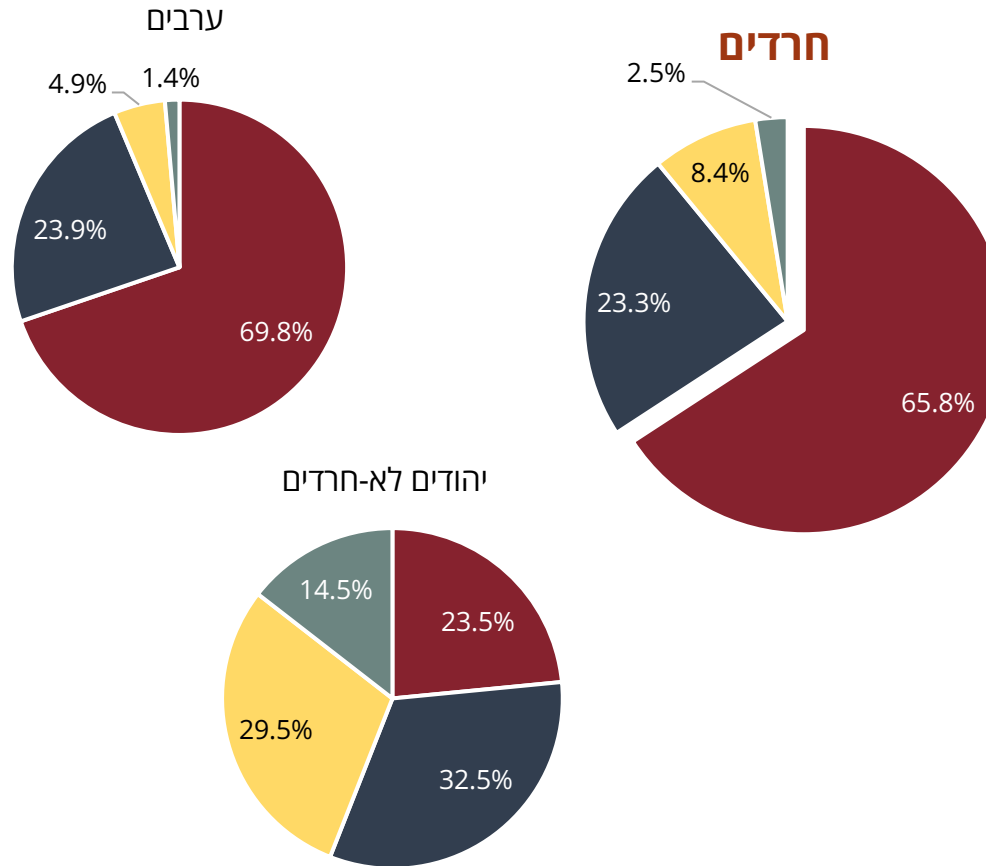

תמונה קודרת של ממדי העוני בחברה החרדית

תחולת העוני - שיעור האוכלוסייה הנמצאת מתחת לקו העוני המחושב כמחצית מההכנסה הפנויה החציונית לנפש תקנית. כל הפרטים במשקי הבית שהכנסתם הפנויה נמוכה מסכום זה ייחשבו עניים.

מקור: ניצה (קלינר) קסיר ואסף צחור-שי, 2017. "על תרבות ועוני בחברה החרדית - היבטים שונים של עוני בחברה החרדית", המכון החרדי למחקרי מדיניות. (עדכון ל-2017). נתונים: סקר הוצאות משק הבית של הלמ"ס, 2017. (חרדים - לפי הגדרה עצמית).

התפלגות המעמדות הכלכליים (לפי רמות הכנסה), נפשות

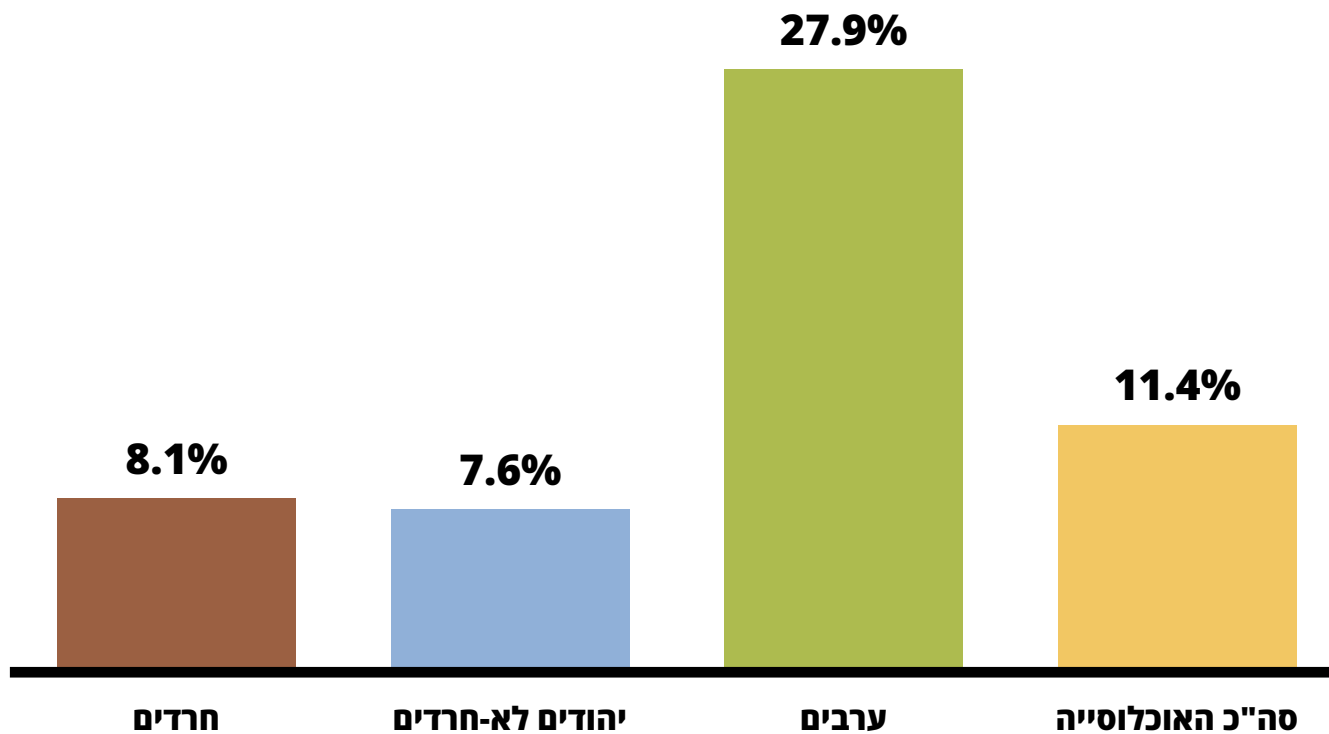

מעמד נמוך: משקי הבית שהכנסתם נמוכה מ-75% מההכנסה החציונית (לנפש סטנדרטית)	📊
מעמד בינוני: משקי הבית שהכנסתם גבוהה מ-75% מההכנסה החציונית ונמוכה מ-125% (לנפש סטנדרטית)	📊
מעמד בינוני-גבוה: משקי הבית שהכנסתם גבוהה מ-125% מההכנסה החציונית ונמוכה מ-200% (לנפש סטנדרטית)	📊
מעמד גבוה: משקי הבית שהכנסתם גבוהה מ-200% מההכנסה החציונית (לנפש סטנדרטית)	📊

מקור: ניצה (קלינר) קסיר, 2018. "מיהו עני? חובות בחברה החרדית - היבטים שונים של עוני ודרכי התנהלות פיננסית בקרב הציבור החרדי", רשות האכיפה והגבייה. (עדכון ל-2017). עיבודים לסקר הוצאות משק הבית לשנת 2017 של הלמ"ס. החלוקה למעמדות מתייחסת למשקי בית שבהם ראש משק הבית מעל גיל 25. (חרדים - לפי הגדרה עצמית).

פרדוקס העוני

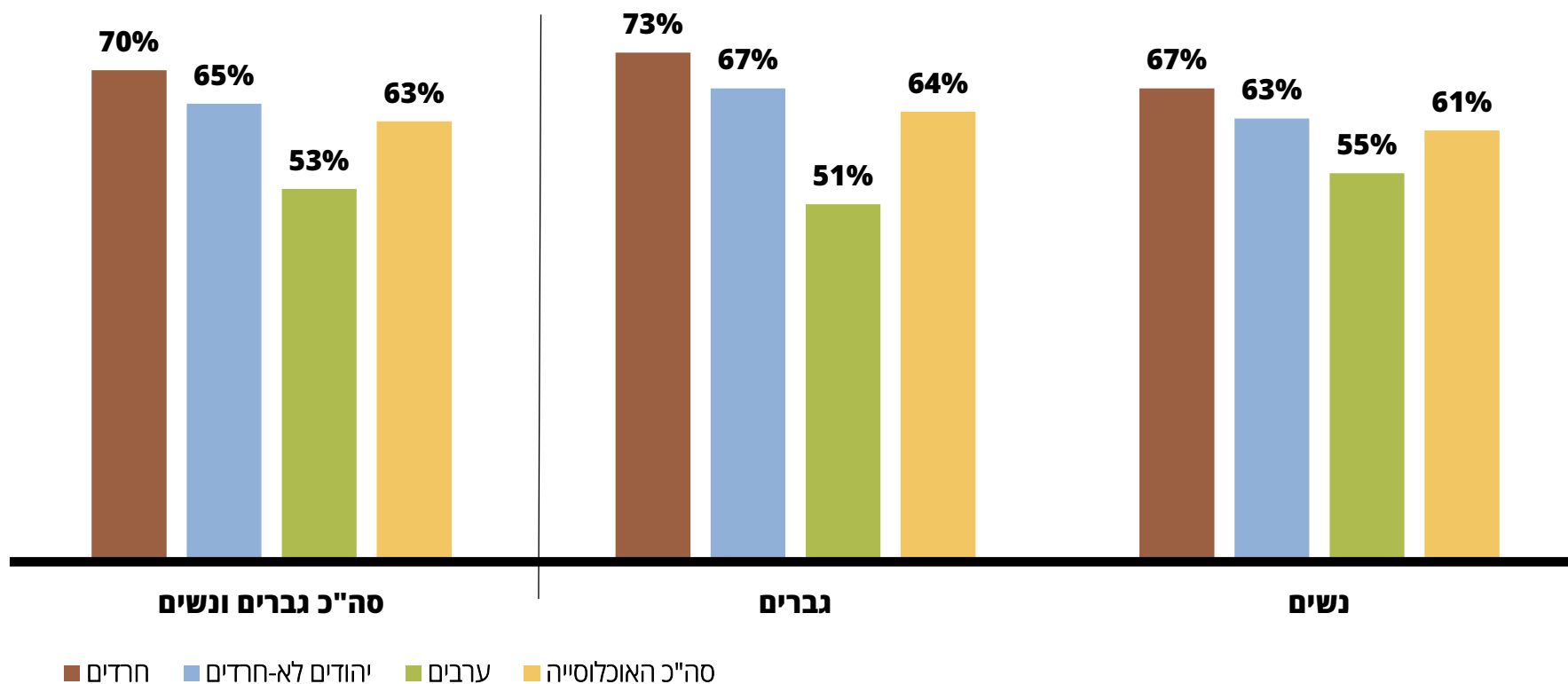
שיעור האנשים החשים עוני

למרות שיעורי העוני הגבוהים, רבים אינם תופסים את עצמם כעניים

מקור: ניצה (קלינר) קסיר ודמיטרי רומנוב, 2018. "איכות חיים של אוכלוסיות בחברה הישראלית – מבט השוואתי", המכון החרדי למחקרי מדיניות. נתונים: הסקר החברתי של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2017 (חרדים – לפי הגדרה עצמית).

שיעור המרוצים ממצבם הכלכלי

למרות ההכנסות
הנמוכות, החרדים
מרוצים ממצבם
הכלכלי בהשוואה
לשאר האוכלוסיות

מקור: ניצה (קלינר) קסיר ודמיטרי רומנוב, 2018. "איכות חיים של אוכלוסיות בחברה הישראלית – מבט השוואתי", המכון החרדי למחקרי מדיניות. נתונים: הסקר החברתי של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2017 (חרדים – לפי הגדרה עצמית).

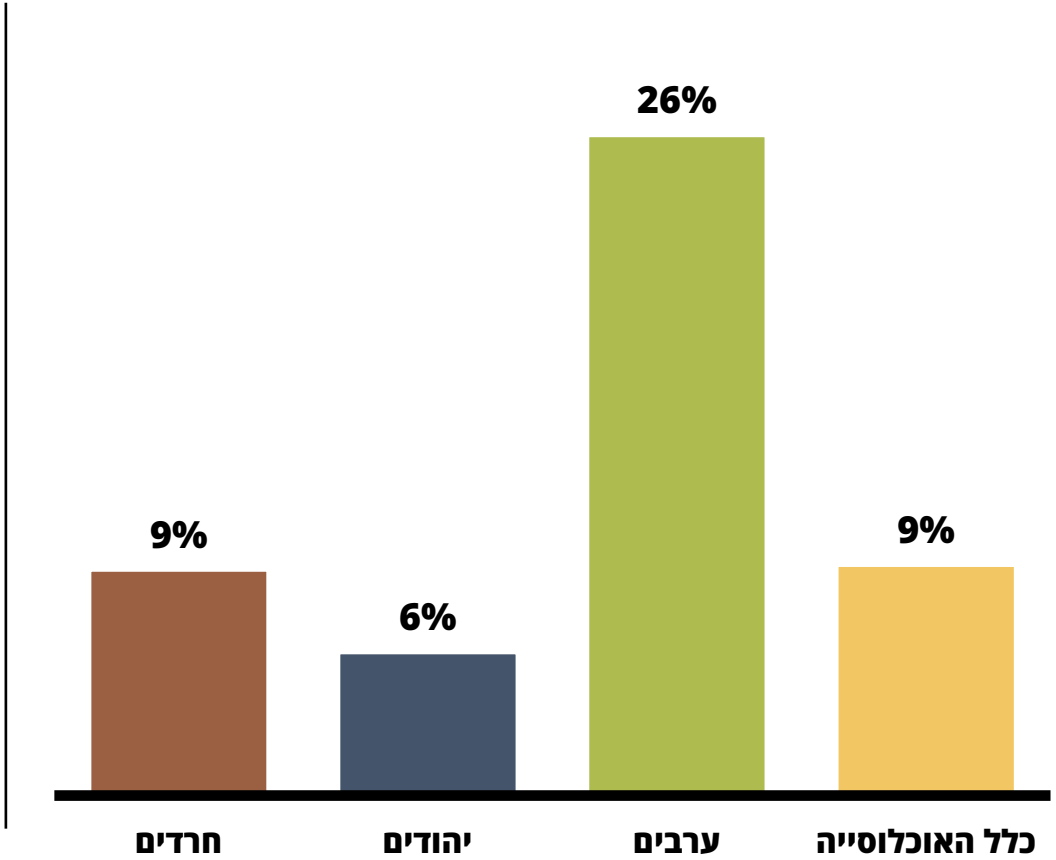
ממדים שונים של עוני

עוני הוא תופעה רב-ממדית

- **עוני הוא מצב של רווחה נמוכה וחוסר יכולת לספק צרכים בסיסיים**
- מהי אותה רמת רווחה נמוכה? מה מגדיר את האדם כעני?
- **מקובל למדוד עוני על פי רמת הכנסות** – בשל נוחיות המדד ובשל המתאם בין ההכנסות והרווחה
- **לעוני ממדים רבים**
  - לא רק הכנסה נמוכה אלא גם רמות נמוכות של בריאות, חינוך ועוד
  - שוליים חברתיים, חוסר השתייכות לחברה, תחושת נחיתות חברתית וערך עצמי נמוך ("תרבות העוני" – Lewis, 1971)
- **נשאלת השאלה האם זה המצב בחברה החרדית?**

שיעור המדווחים על אי-ביטחון תזונתי ניכר

שיעור המדווחים על אי-ביטחון תזונתי (ניכר) בקרב החרדים גבוה רק במעט מהשיעור של יהודים בכלל, ונמוך מהותית משל ערבים

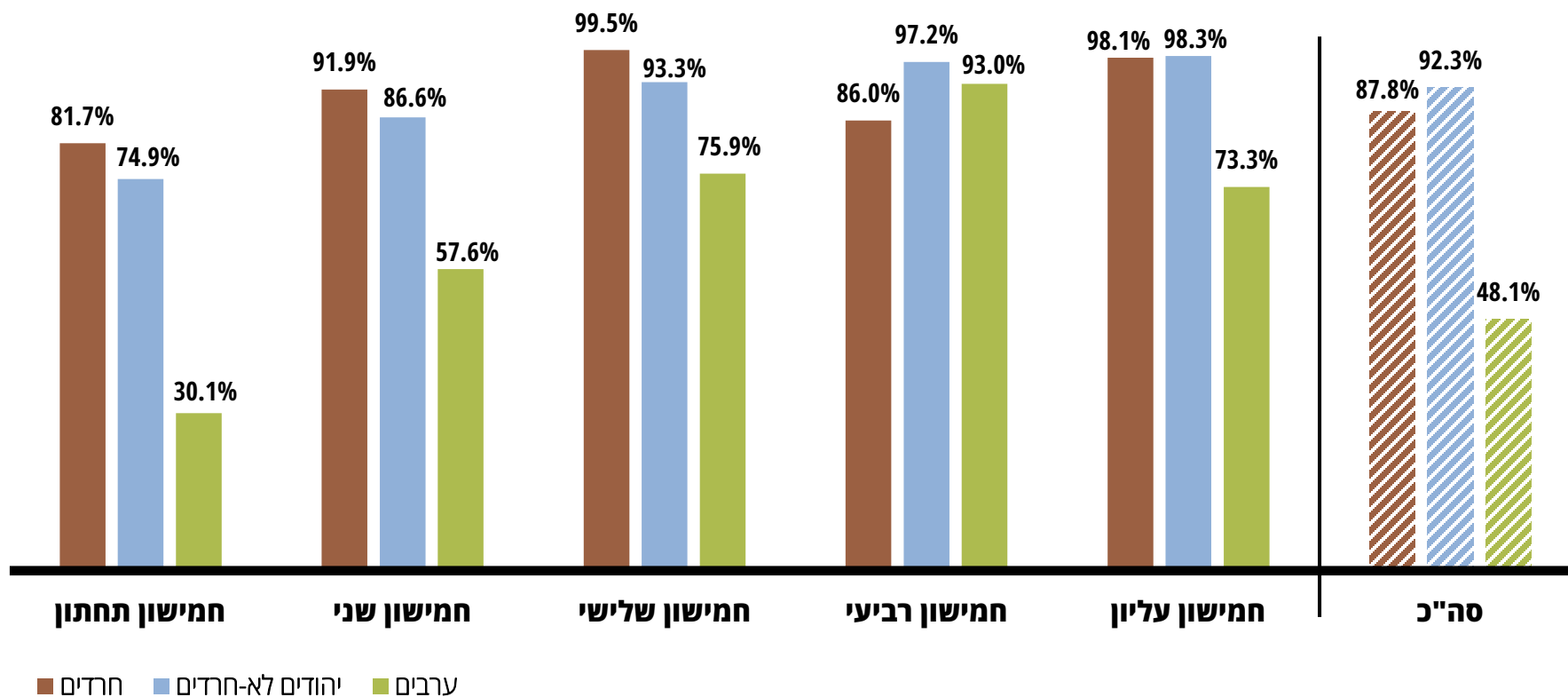
מקור: המוסד לביטוח לאומי, סקר אי-ביטחון תזונתי, 2018. *הנתונים חושבו על פרטים. נתונים לשנת 2016, גילי 18 ומעלה.

רפואה: ביטוחי בריאות

שיעור משקי הבית בעלי ביטוח בריאות - משלים של קופות חולים או פרטי

לפי חמישוני הכנסה

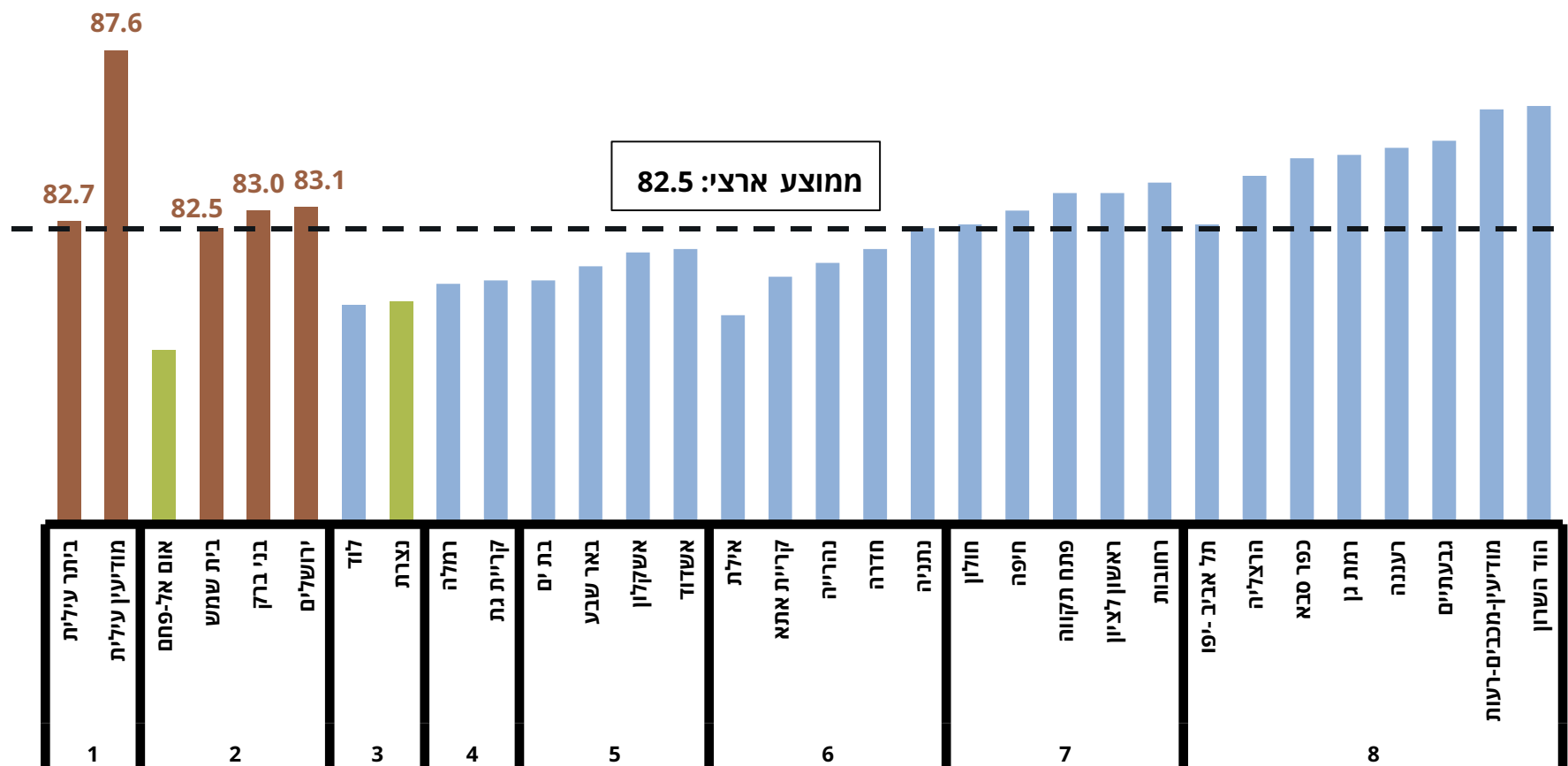

מקור: ניצה (קלינר) קסיר ודמיטרי רומנוב, "העיקר/היקר הבריאות - ביטוחי בריאות והוצאות על בריאות בחברה החרדית", המכון החרדי למחקרי מדיניות. נתונים: סקר הוצאות משק הבית הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2017.

תוחלת החיים

תוחלת חיים בלידה לפי יישוב מגורים ואשכול חברתי-כלכלי

ביישובים המונים למעלה מ-50,000 תושבים

ממוצע ארצי: 82.5

"פרדוקס בני ברק"

נתונים: עיבודים לקובץ רשויות מקומיות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2017. תוחלת החיים מחושבת לשנים 2013-2017 לפי ממוצע פשוט של תוחלת החיים השנתית. * האשכול החברתי-כלכלי מחושב מ-14 מדדים מתחומי: דמוגרפיה, תעסוקה וגמלאות, השכלה וחינוך ורמת חיים.

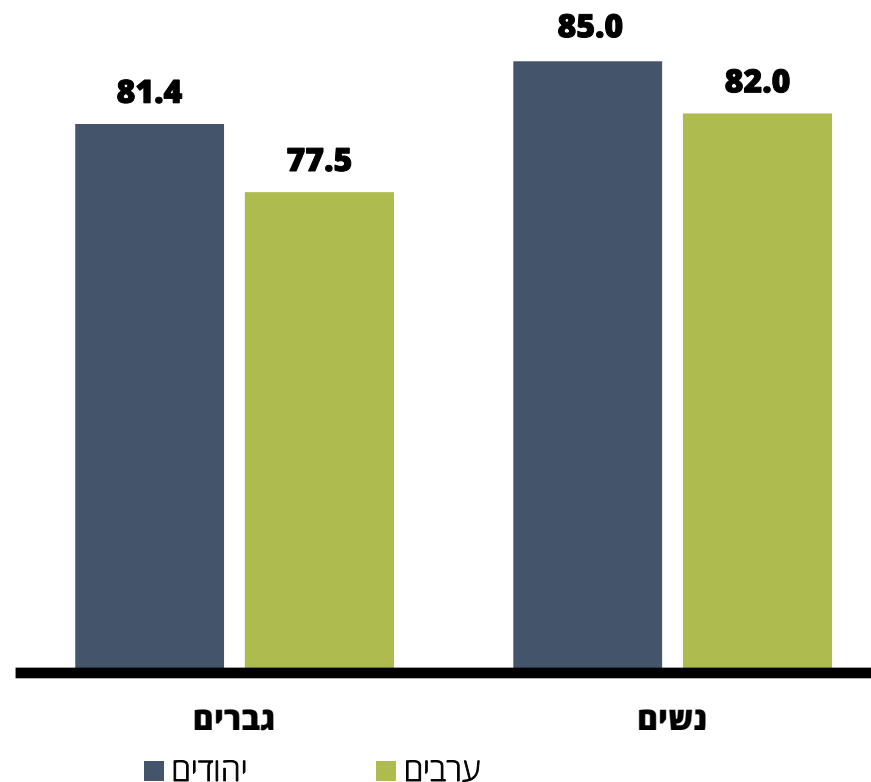

המכון
החברי
למחקרי
מדיניות

תוחלת חיים לפי לאום (אחוזים)

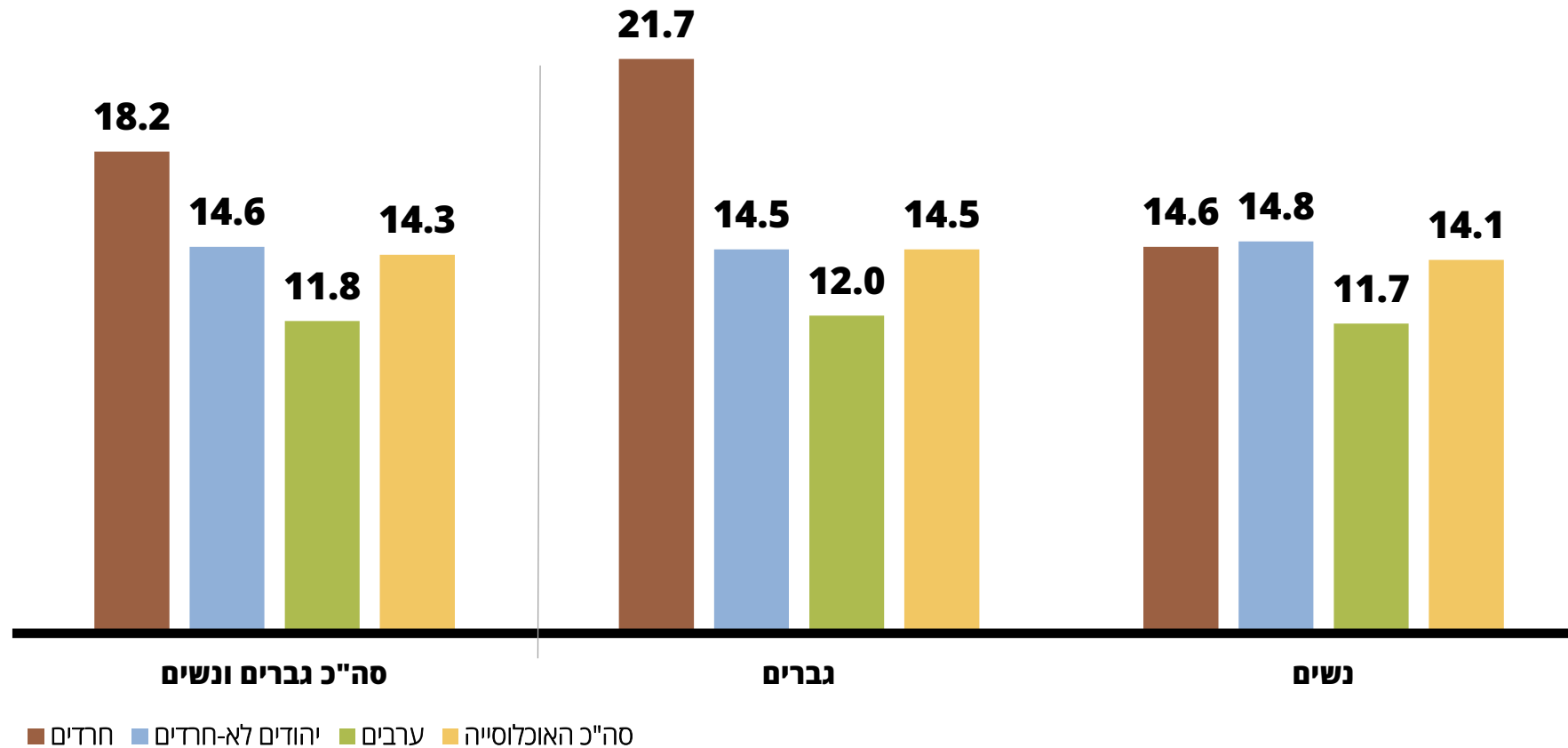
הבדל מובהק בתוחלת החיים של ערבים ויהודים

הפער בתוחלת החיים בין יהודים לערבים הצטמצם מעט בעשור אחרון – ב-0.6 שנים בקרב גברים ובשנה בקרב נשים

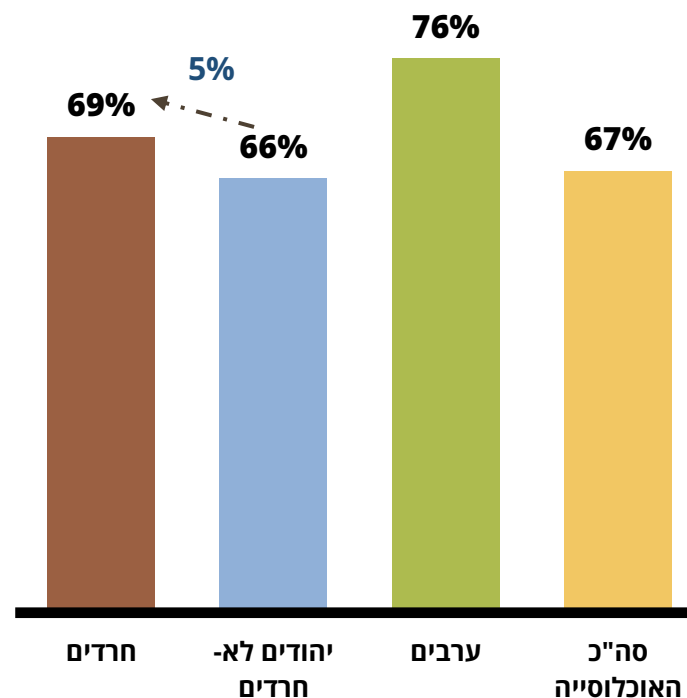
מקור: נתונים לשנת 2017. למ"ס, שנתון סטטיסטי לישראל, מתוך נתוני "תמותה ותוחלת חיים. נתונים לשנת 2019.

מספר שנות לימוד

מקור: ניצה (קלינר) קסיר ודמיטרי רומנוב, 2018. "איכות חיים של אוכלוסיות בחברה הישראלית – מבט השוואתי", המכון החרדי למחקרי מדיניות. נתונים: סקר כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2017. (חרדים – לפי הגדרה עצמית). גילים 25-64.

שיעור בעלי דירות

מתחתנים בגיל צעיר ורוכשים דירה, ללא הכנסות וחסכונות

כיצד?

דרכים להוזלת הרכישה

- דירה קטנה, צפיפות דיור גדולה
- בערי פריפריה
- בניה רוויה בסטנדרט לא גבוה
- קבוצות רכישה

דרכים להתרת מגבלת התקציב

- סיוע מסיבי מהורים
- גמ"ח

איזון תקציבי ונפשי

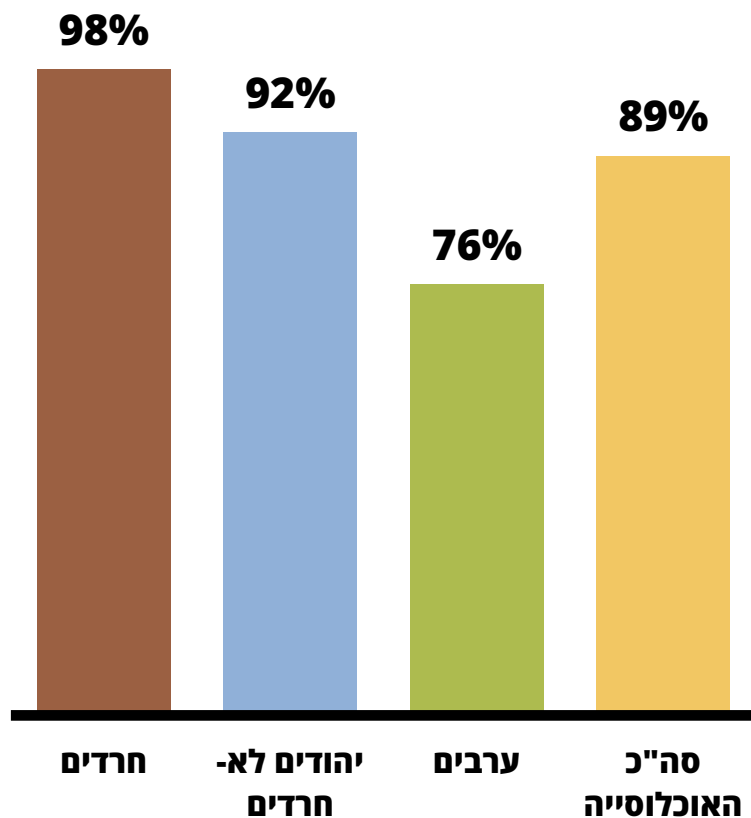
- חסכון לדירה לילד מגיל אפס
- חיי קהילה מלאים בשכונות חרדיות ויישובים חרדיים

מקור: ניצה (קלינר) קסיר ודמיטרי רומנוב, 2018. "איכות חיים של אוכלוסיות בחברה הישראלית - מבט השוואתי", המכון החרדי למחקרי מדיניות. נתונים: סקר הוצאות המשפחה של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2017 (חרדים - לפי הגדרה עצמית).

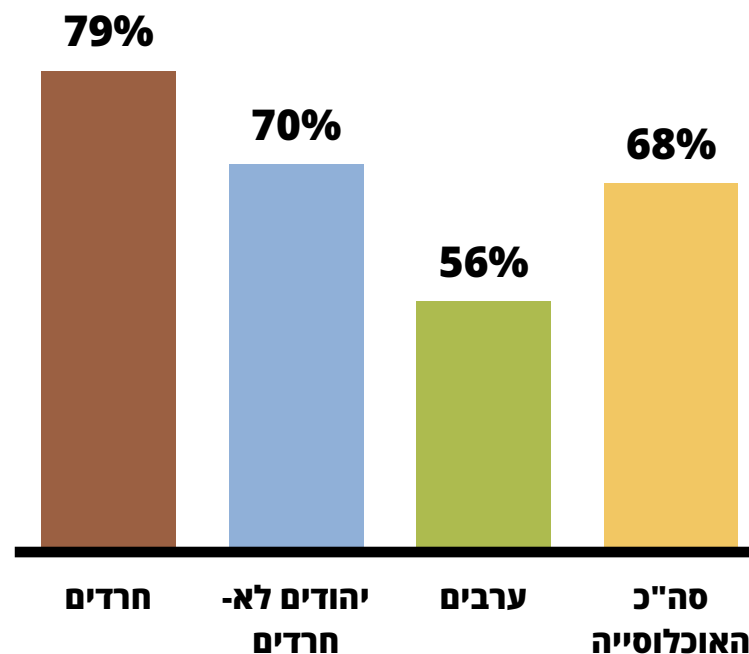

התמודדות עם בעיות ושביעות רצון מהחיים

שיעור שבעי הרצון מהחיים

שיעור המדווחים שהם מצליחים להתמודד עם בעיות

מקור: ניצה (קלינר) קסיר ודמיטרי רומנוב, 2018. "איכות חיים של אוכלוסיות בחברה הישראלית – מבט השוואתי", המכון החרדי למחקרי מדיניות. נתונים: הסקר החברתי של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2017 (חרדים – לפי הגדרה עצמית).

במשפחות רבות אב המשפחה הוא אברך

- **מעמד חברתי גבוה**
  - הימצאות בצמתי קבלת החלטות, וייעוץ לאחרים בענייני הלכות
  - שידוכים לילדים
  - מוסדות לימוד לילדים
- **דימוי עצמי גבוה**

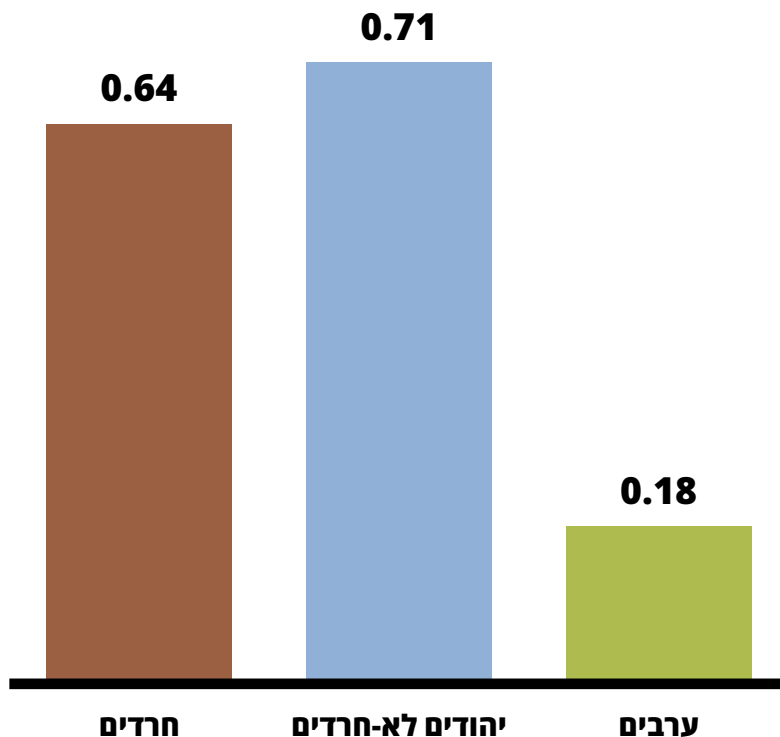
מדד איכות החיים

מדד איכות חיים מצרפי (יחסי)

מדד איכות החיים המצרפי מורכב מ-9 תחומים כל תחום כולל 5 מדדים - אובייקטיביים וסובייקטיביים

ב-3 תחומים, איכות החיים של החרדים במקום הראשון:

- בריאות
- רווחה אישית וחיי משפחה
- חיי קהילה וחברה

מקור: ניצה (קלינר) קסיר ודמיטרי רומנוב, 2018. "איכות חיים של אוכלוסיות בחברה הישראלית - מבט השוואתי". * 0 ערך מינימלי ו-1 ערך המקסימלי. (עדכון: "איכות חיים 2019", ניצה (קלינר) קסיר, דמיטרי רומנוב, אסף צחור-שי, שקד אדר, צחי בן-שמול ונעם מרשה, 2019. * סקאלה בין 0 ל-1: 0 ערך מינימלי ו-1 מקסימלי.

התורה הכלכלית גורסת

אין יש מאין

יש מיש

העובדות

- הכנסה נמוכה
- עוני

- שביעות רצון גבוהה מהמצב הכלכלי
- תחושת עוני נמוכה
- איכות חיים גבוהה

פרדוקס כלכלי

עוני ותפיסות תרבותיות

- **הסתפקות במועט**

"פֶּת בְּמַלַּח תֹּאכַל וּמִים בְּמִשׁוּרָה תִּשְׁתֶּה" (משנה, אבות ו', ד')

- **שמח בחלקו**

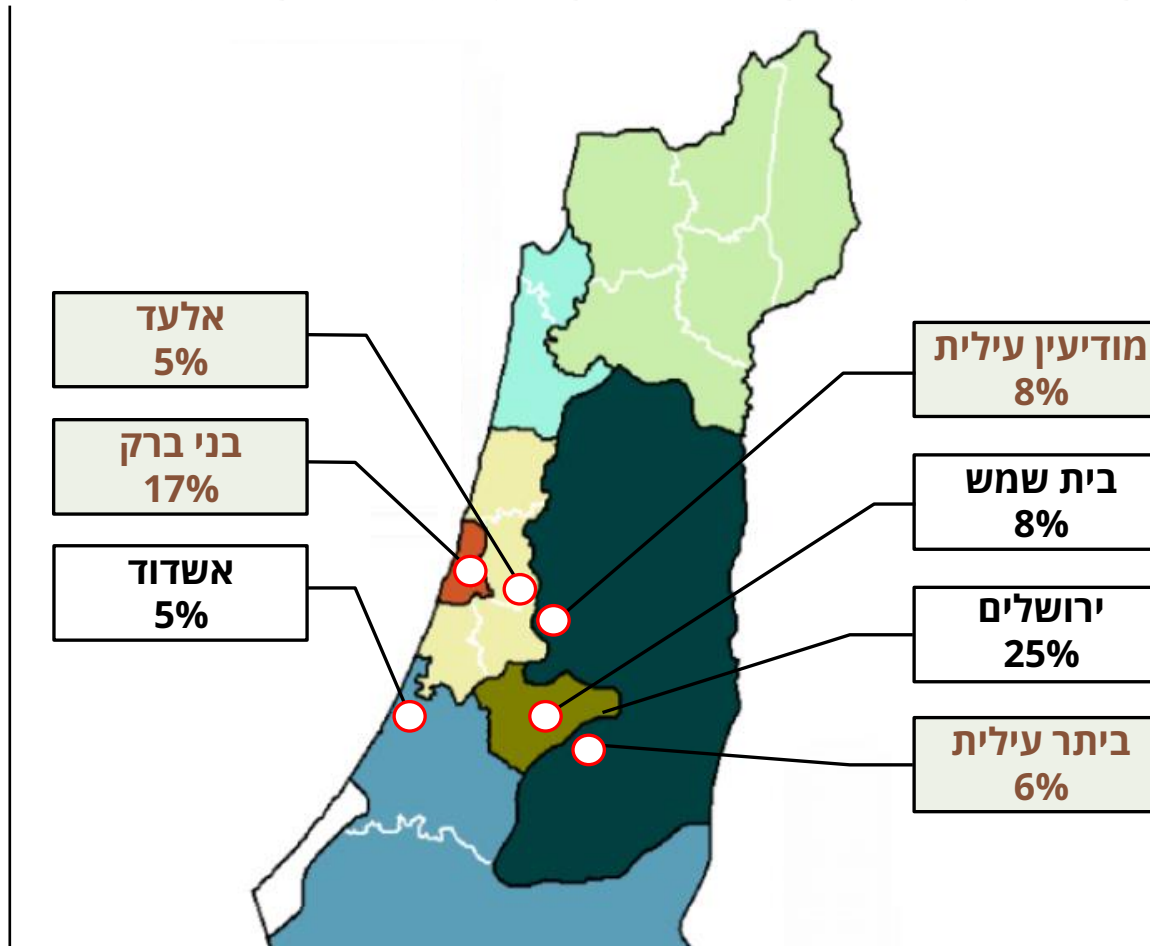
"אִיזְהוּ עֹשֵׂיר - הַשְּׂמֵחַ בְּחֵלְקוֹ" (משנה, אבות, ד', א')

מקור: ניצה (קלינר) קסיר ואסף צחור-שי, 2017. "על תרבות ועוני בחברה החרדית - היבטים שונים של עוני בחברה החרדית", המכון החרדי למחקרי מדיניות.

קבוצת הייחוס

פיזור גיאוגרפי - התפלגות האוכלוסייה החרדית לפי ערים*

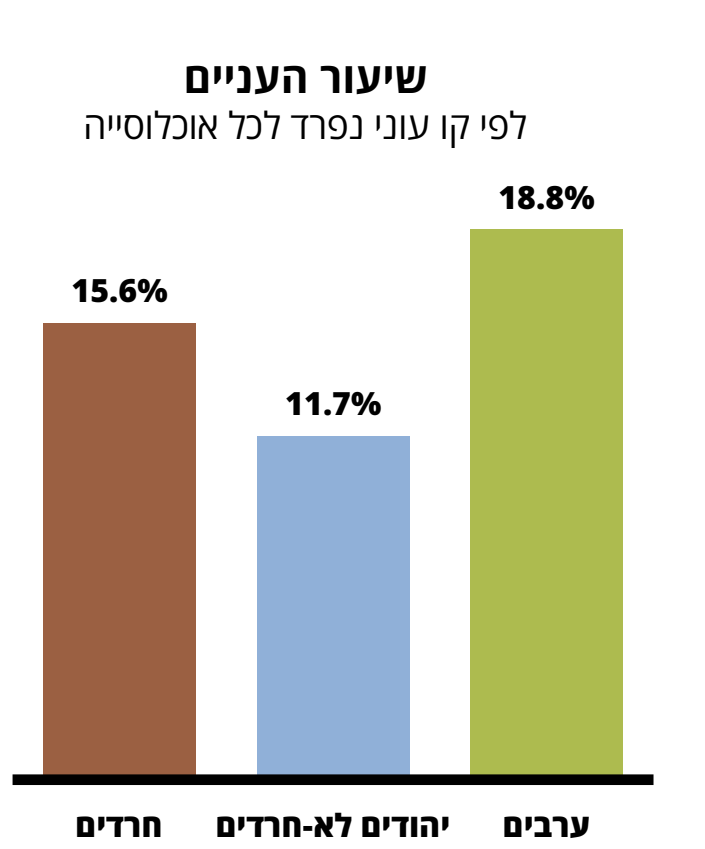
גם בערים המעורבות המגורים לרוב בשכונות נפרדות

74% מהחרדים חיים ב-7 ערים בלבד, 4 מתוכן חרדיות (36%)

מקור: סקר כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2017. *קובץ רשויות מקומיות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2017. (ה-26 הנותרים מתגוררים ב: 4% מחוז צפון, 4% מחוז חיפה, 10% מחוזות ת"א-מרכז, 2% מחוזו ירושלים-יו"ש, 6% מחוז דרום)

תפיסת 'העוני היחסי' – דפוסי החיים של פרט והשקפתו קשורים בחברה שבה הוא חי

- קבוצת הייחוס הרלבנטית לחרדים היא החברה החרדית
- התבדלות גיאוגרפית וחברתית
  - הסתגרות מכוונת מהחברה הכללית, לשמירה על הערכים, התרבות והצביון החרדי
  - התבדלות בכל תחומי החיים

מקור: ניצה (קלינר) קסיר ואסף צחור-שי, 2017. "על תרבות ועוני בחברה החרדית – היבטים שונים של עוני בחברה החרדית", המכון החרדי למחקרי מדיניות. (עדכון נתונים ל-2017). עיבודים לסקר הוצאות משק הבית של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2017 (חרדים – לפי הגדרה עצמית).

גורמים לעוני

• שוק העבודה

- מספר נמוך של מפרנסים במשק הבית
- לימודים שאינם מותאמים לצרכי שוק העבודה

• דמוגרפיה

- משפחות גדולות – מספר רב של ילדים

ממאפייני עוני - עוני
הוא תוצאה של כשלים
וחסמים

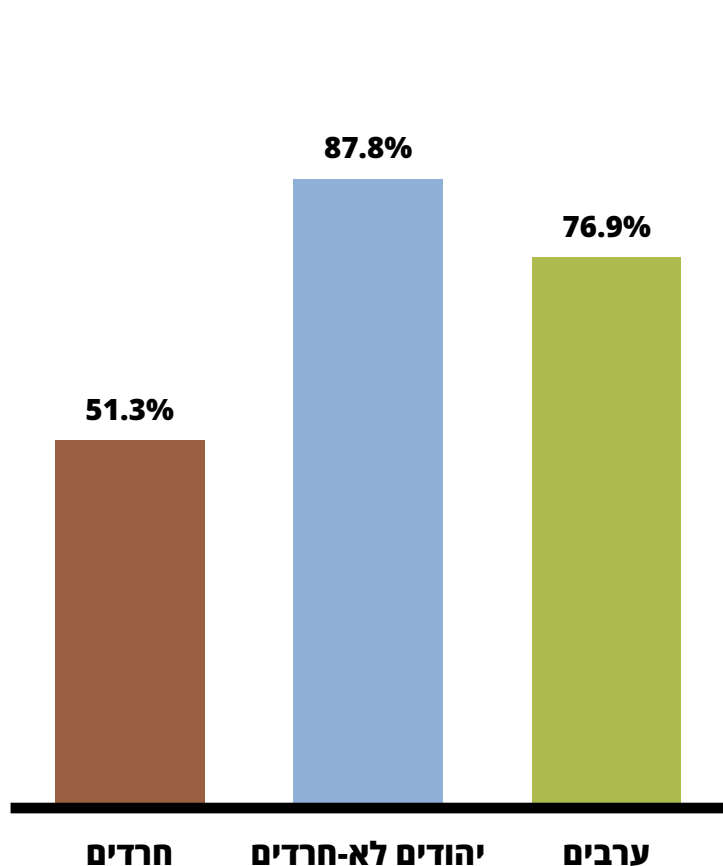
מקור: ניצה (קלינר) קסיר ואסף צחור-שי, 2017. "על תרבות ועוני בחברה החרדית - היבטים שונים של עוני בחברה החרדית", המכון החרדי למחקרי מדיניות. (עדכון ל-2016).
* Karnit Flug and Nitsa (Kaliner) Kasir, "Poverty and Employment and the Gulf between them", *Israel Economic Review*, Vol. 1, p. 55-80, 2003.

אתוס לימוד התורה

"לא ימוש ספר התורה הזה מפיק וקגית בו יומם ולילה..."

(יהושע, א', ח')

האוכלוסייה החרדית מעלה על נס הדגל את לימוד התורה כערך

גברים חרדים

- מתחנכים בישיבות עד גיל מאוחר
- מטרת הלימוד היא העיסוק בתורה, ולא הכנה לעולם התעסוקה
- לימודי ליבה, אינם נלמדים או נלמדים ברמה חלקית (למעט ממ"חים)

מקור: עיבודים לסקר כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2017. (ישיבה: ישיבה גבוהה, ישיבה גדולה, או כולל). גיל 18 ומעלה.

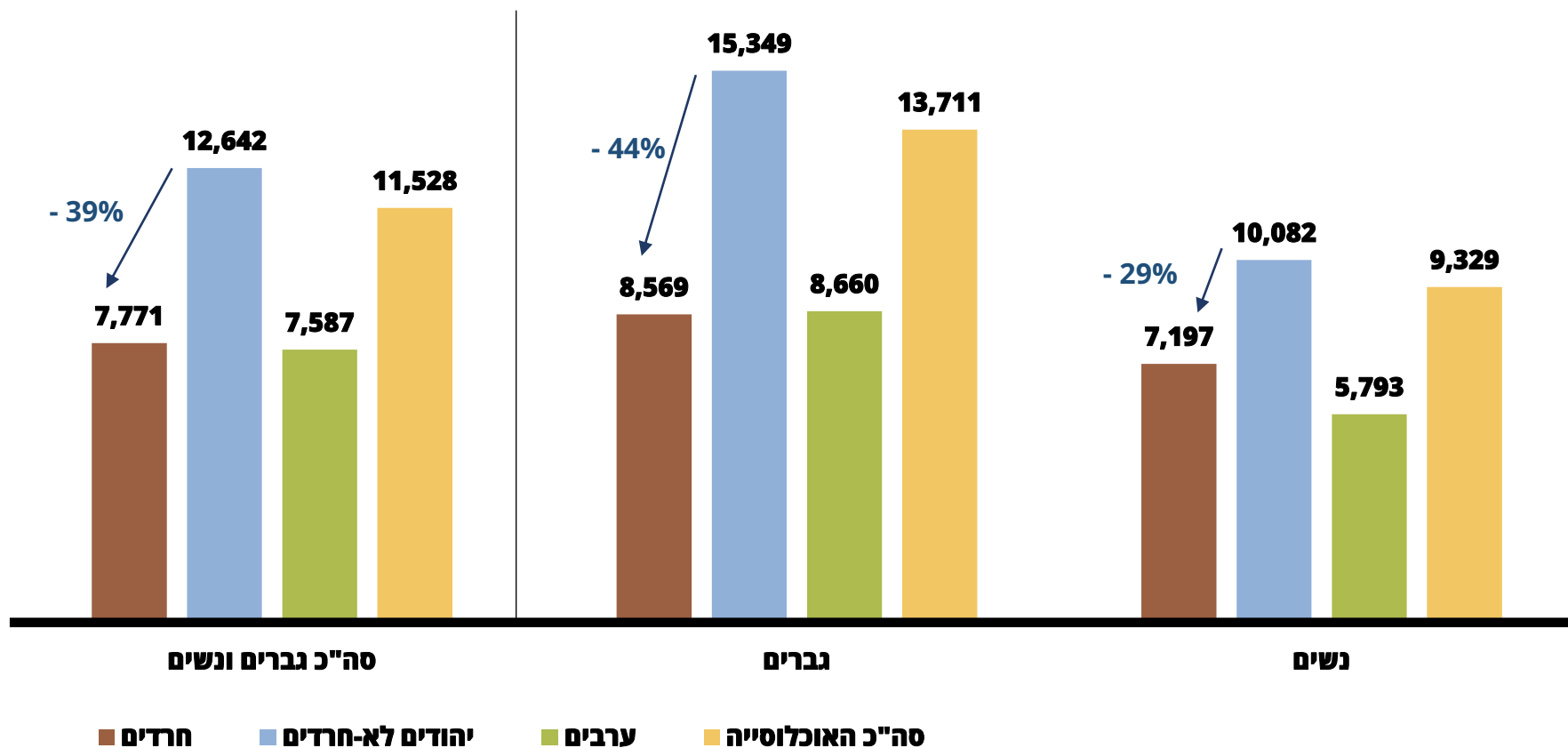
נשים חרדיות

- מתחנכות בבית יעקב
- מטרה מרכזית – הסמינרים כגוף מחנך המקנה ערכים תרבותיים חרדיים
- ההכשרה לשוק העבודה מתבצעת בסמינרים
  - לימודי ליבה – נלמדים אך חלקית
  - רמת לימודים אינה מספקת
  - דגש על הוראה – בעשור וחצי האחרונים הוכנסו מקצועות נוספים

הסתייגות של רבים מלימודים אקדמיים

הכנסה חודשית

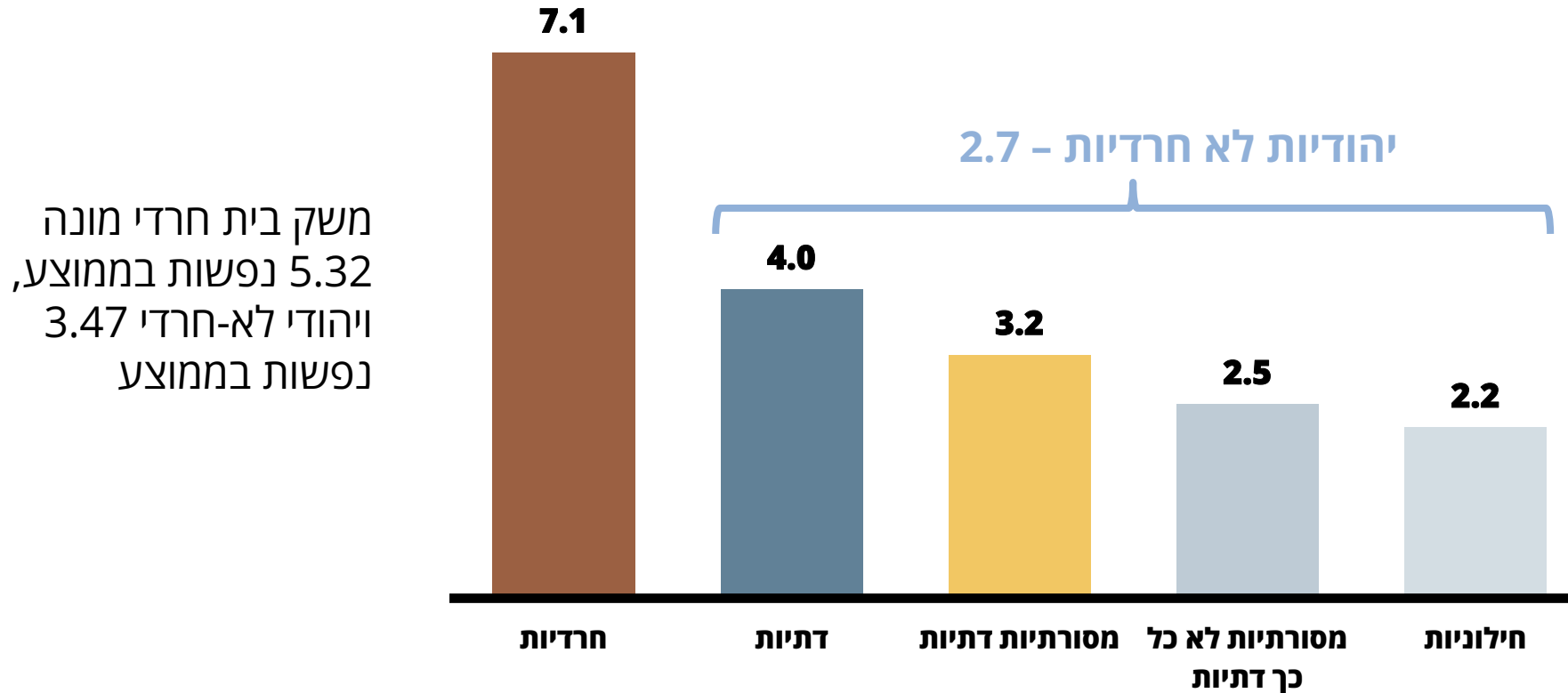
הכנסה חודשית לשכיר לפי מגדר, גילים 25-64, שנת 2017

מקור: עיבודים לסקר הוצאות משק הבית של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2017 (חרדים - לפי הגדרה עצמית). כולל שכר מעבודה זמנית, עבודה שכירה או עבודה מזדמנת.

מספר ילדים לאשה

מספר ילדים ממוצע (פריון ילודה) לאשה יהודית, 2015-2017

"כל המוסיף נפש
אחת מישראל, כאילו
בנה עולם"
(משנה תורה, הלכות אישות, ט"ו, ט"ז)

מקור: עיבודים לנתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

גורמים לעוני

• שוק העבודה

- מספר נמוך של מפרנסים במשק הבית
- לימודים שאינם מותאמים לצרכי שוק העבודה

• דמוגרפיה

- משפחות גדולות – מספר רב של ילדים

**"וְתִלְמֹד תוֹרָה
כְּנֶגֶד כָּלֶם"**

(משנה פאה, א', א')

"מְצוּת פְּרוּ וְרָבוּ"

ה"עוני" החרדי הוא ברובו תוצאה של בחירה מודעת באורח חיים עם רמת תועלת גבוהה, ולא תוצאה של כשלים וחסמים

מקור: ניצה (קלינר) קסיר ואסף צחור-שי, 2017. "על תרבות ועוני בחברה החרדית - היבטים שונים של עוני בחברה החרדית", המכון החרדי למחקרי מדיניות. (עדכון ל-2016).
* Karnit Flug and Nitsa (Kaliner) Kasir, "Poverty and Employment and the Gulf between them", *Israel Economic Review*, Vol. 1, p. 55-80, 2003.

התנהלות כלכלית

הוצאות הצריכה

מחירים זולים

- מחירים מותאמים לביקושים - מותגים ייעודיים
- קנייה קולקטיבית מאורגנת (ניצול כוח הקנייה)

צריכה נמוכה

- קונים כשצריך - לא נפוצה "תרבות הצריכה המערבית"
- צריכה נמוכה של תחבורה, תקשורת, תרבות ונופש - המהוות מרכיב מהותי מההוצאה בחברה הלא-חרדית
- שימוש חוזר במוצרים - בתוך ובין משפחות
- נופש - החלפת דירות

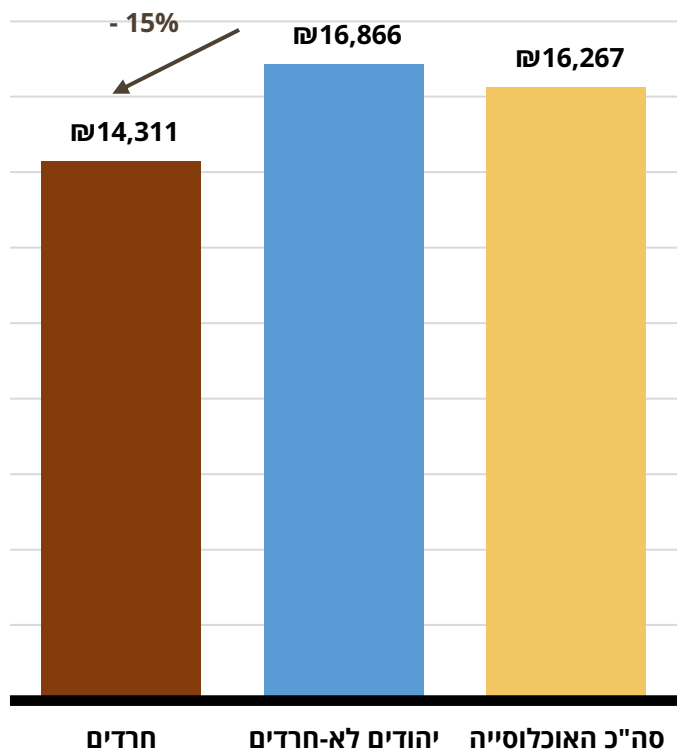
"תלמיד חכם, מכלכל
דבריו במשפט, אוכל
ושותה זן את אנשי
ביתו כפי ממונו
והצלחתו"

(משנה תורה, הלכות דעות, ה', כ')

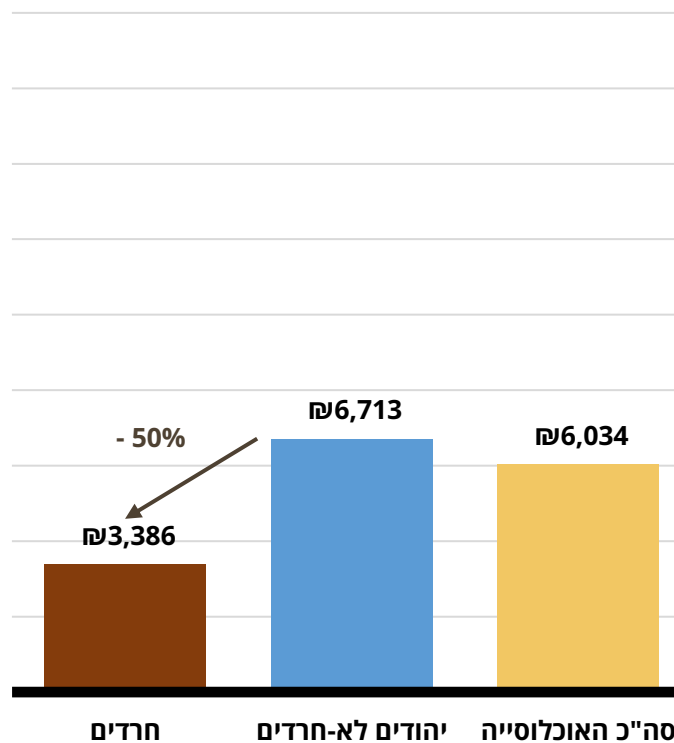
מקור: ניצה (קלינר) קסיר ואסף צחור-שי, 2017. "על תרבות ועוני בחברה החרדית - היבטים שונים של עוני בחברה החרדית", המכון החרדי למחקרי מדיניות.

הוצאה למשק בית

הוצאה לנפש

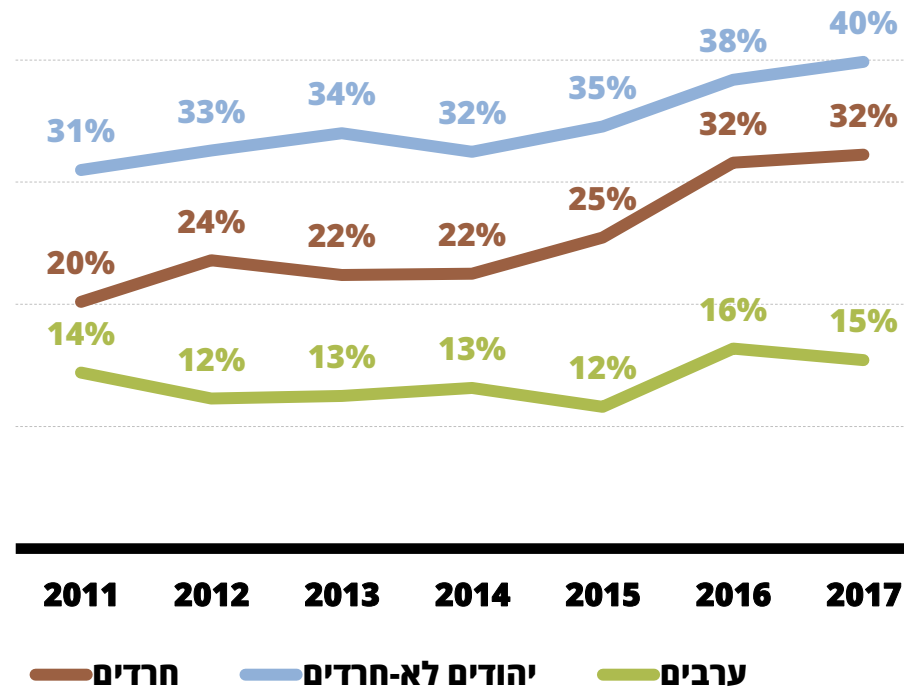

מקור: ניצה (קלינר) קסיר ואסף צחור-שי, 2017. "על תרבות ועוני בחברה החרדית - היבטים שונים של עוני בחברה החרדית", המכון החרדי למחקרי מדיניות. (עדכון נתונים ל-2017). עיבודים לסקר כוח אדם לשנת 2016 של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקר הוצאות משקי בית לשנת 2017 של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

התנהלות פיננסית: חסכונות

שיעור המצליחים לחסוך חלק מהתקציב השוטף של משק הבית

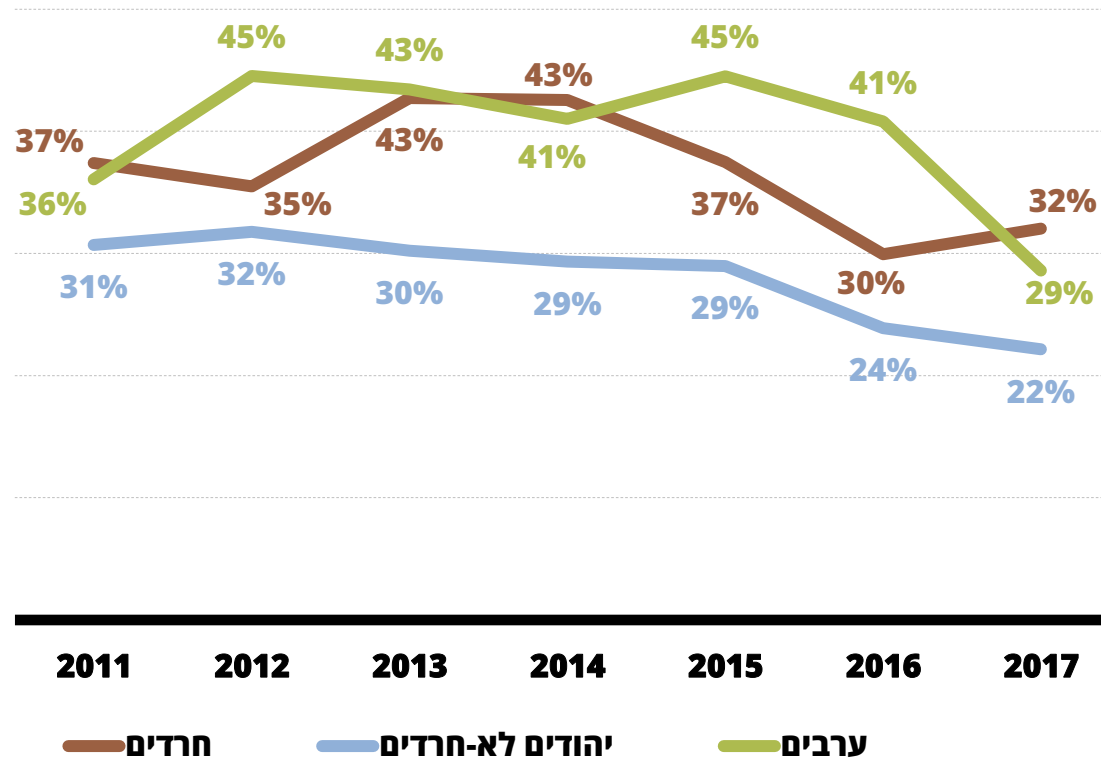
גורם מעודד חיסכון
נורמה רווחת לפיה חלק ניכר מעלויות
השאת הילדים מוטלות על ההורים

מקור: ניצה (קלינר) קסיר ודמיטרי רומנוב, 2017. "רווחה וציבנות פיננסית בחברה החרדית: עניים אך חוסכים", המכון החרדי למחקרי מדיניות. נתונים: עיבודים מיוחדים של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לסקרי אמון צרכנים, 2014-2017 (חרדים - לפי הגדרה עצמית). בני 21 ומעלה.

התנהלות פיננסית: חובות

שיעור הנמצאים בחובות או הנאלצים להשתמש בחסכונות כדי לכסות את הוצאותיהם

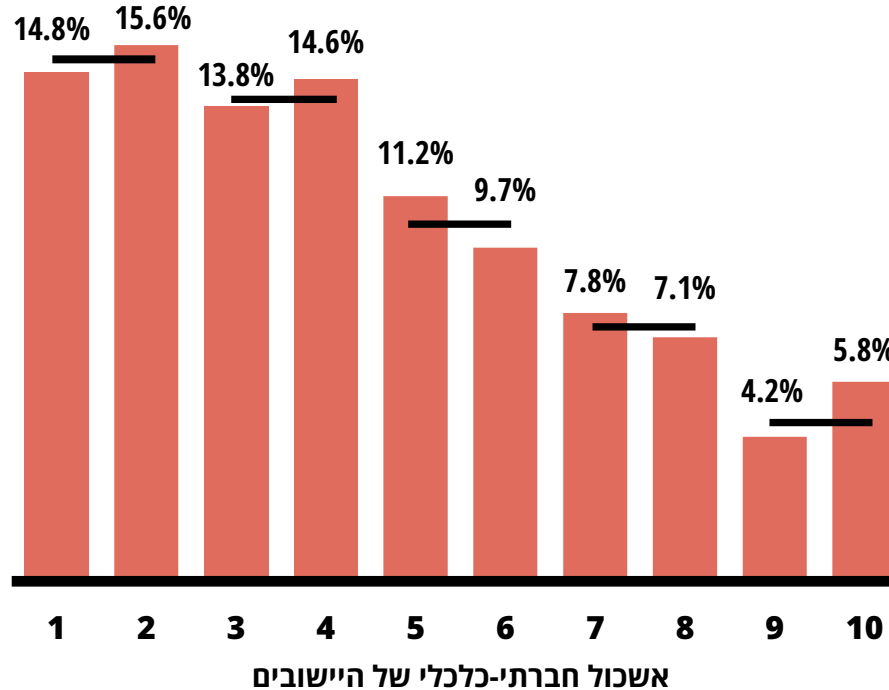
מקור: ניצה (קלינר) קסיר ודמיטרי רומנוב, 2017. "רווחה וציבנות פיננסית בחברה החרדית: עניים אך חוסכים", המכון החרדי למחקרי מדיניות. נתונים: עיבודים מיוחדים של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לסקרי אמון צרכנים, 2014-2017 (חרדים - לפי הגדרה עצמית). בני 21 ומעלה.

התנהלות פיננסית: חייבי הוצאה לפועל

"לֹא רָשַׁע וְלֹא יִשְׁלֵם"
(תהלים ל"ז, כ"א)

שיעור חייבי הוצאה לפועל

בני 20 ומעלה, לפי אשכול חברתי-כלכלי של הישובים, שנת 2016

חייבי הוצאה לפועל ביישובים חרדיים

אשכול חברתי-כלכלי	שם היישוב	שיעור חייבי הוצאה לפועל ביישוב (%)
אשכול 1	מודיעין עילית	3%
אשכול 1	ביתר עילית	6%
אשכול *2	רכסים	6%
	אלעד	6%
	בני ברק	6%

מקור: נתונים מתוך רפי גולן, "אפיון החייבים של הוצאה לפועל לפי המעמד החברתי-כלכלי של מקום מגוריהם", רשות האכיפה והגבייה, 2018. חייבים בני 20 ומעלה שיש להם תיקים בהוצאה לפועל שנת 2016. * גם בעמנואל, הנמצאת באשכול חברתי-כלכלי 2, השיעור נמוך בהשוואה לרשויות אחרות באשכול, אך הנתון אינו מפורט במחקר.

תמיכה קהילתית

חלק מתפיסת העולם החברתית-כלכלית בחברה החרדית

- עזרה הדדית
- עשיית חסד

מניעים

- ציווי הלכתי – מצוות גמילות חסדים
- מחויבות קהילתית
- אלטרואיסטי / אגואיסטי / חברתי

"על שלשה דברים העולם
עומד, על התורה ועל
העבודה ועל גמילות
חסדים"

(משנה, פאה א, א)

שיעור משקי הבית התורמים וגובה התרומה החודשית

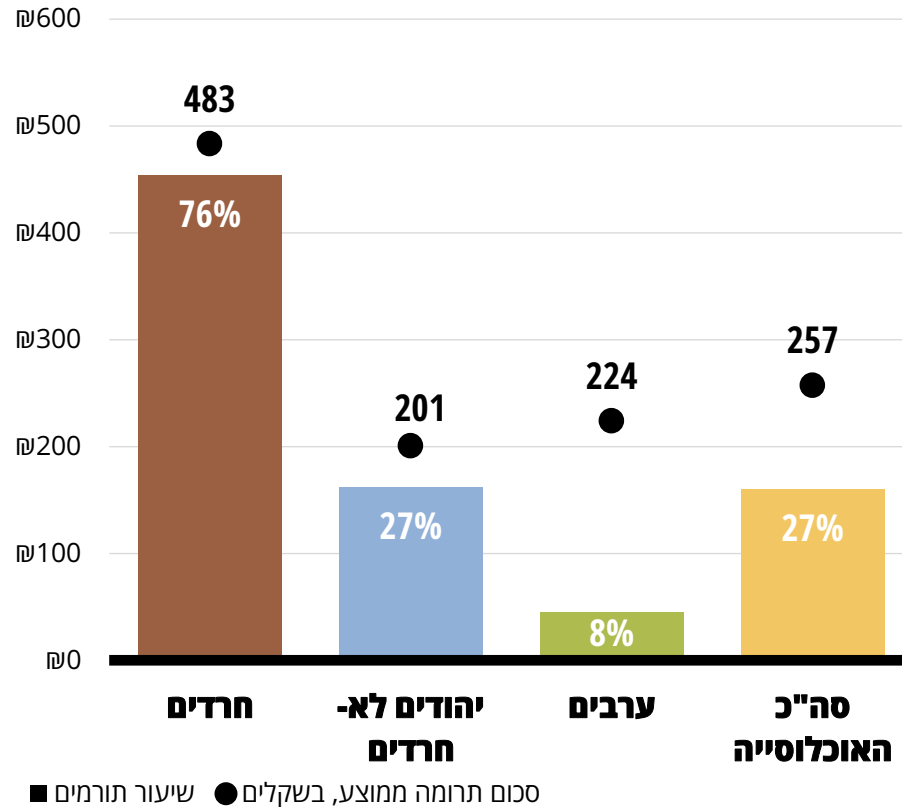
תמיכה קהילתית: תרומות

דגש על סיוע פנים קהילתי -

"עניי עירך קודמין" (בבא מציעא, דף ע"א)

שיעור מקבלי תרומות בחברה החרדית הוא למעלה מפי עשרה בהשוואה ליהודים לא-חרדים

- תרומות במוצרים
- תרומות המופנות למוסדות (כמוסדות חינוך), מסייעות לצמצום הוצאות משקי הבית החרדיים

"שקולה צדקה כנגד כל המצוות"

(מסכת בבא בתרא, דף ט' ע"א)

מקור: ניצה (קלינר) קסיר ואסף וצחור-שי, 2016. "מתן תרומות כספיות בחברה החרדית", המכון החרדי למחקרי מדיניות. (עדכון נתונים ל-2017). נתונים: סקר הוצאות משק הבית של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2017 (חרדים - לפי הגדרה עצמית).

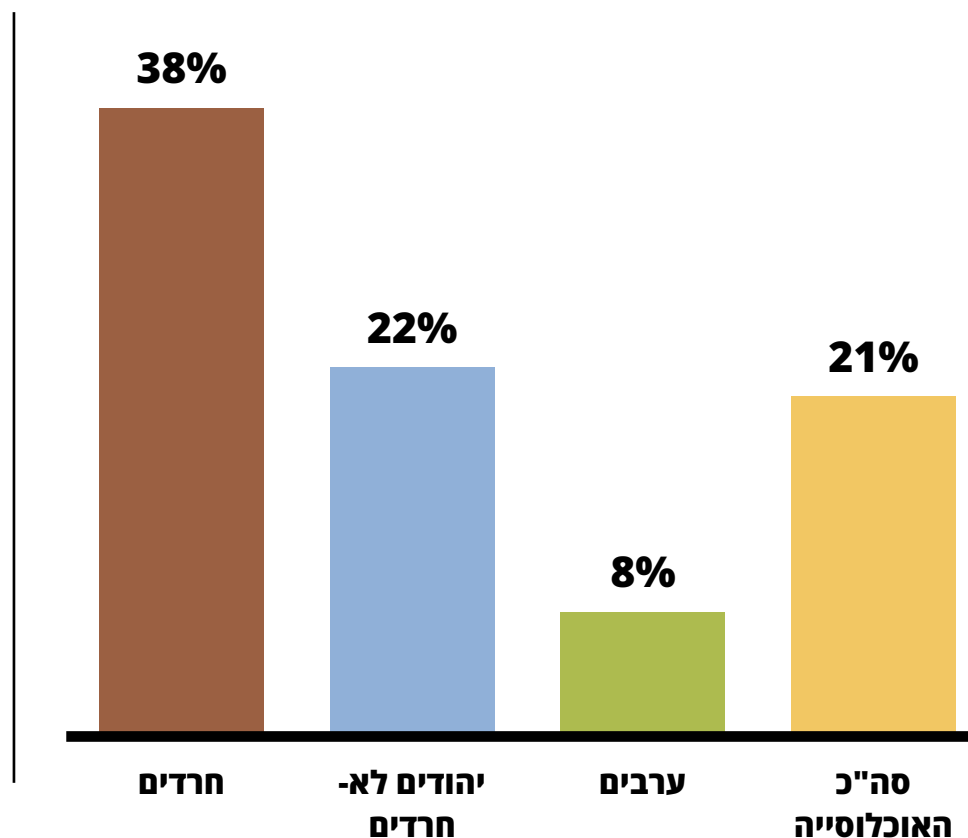
תמיכה קהילתית: התנדבות

"אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ יַעֲזֹרוּ
וְלֹאֲחֵיו יֹאמֵר חֲזָק"

(ישעיהו, מ"א, ו')

שיעור המתנדבים, שנת 2017

ההתנדבות והסיוע הקהילתי
מצמצמים את הוצאות משקי הבית
החרדיים

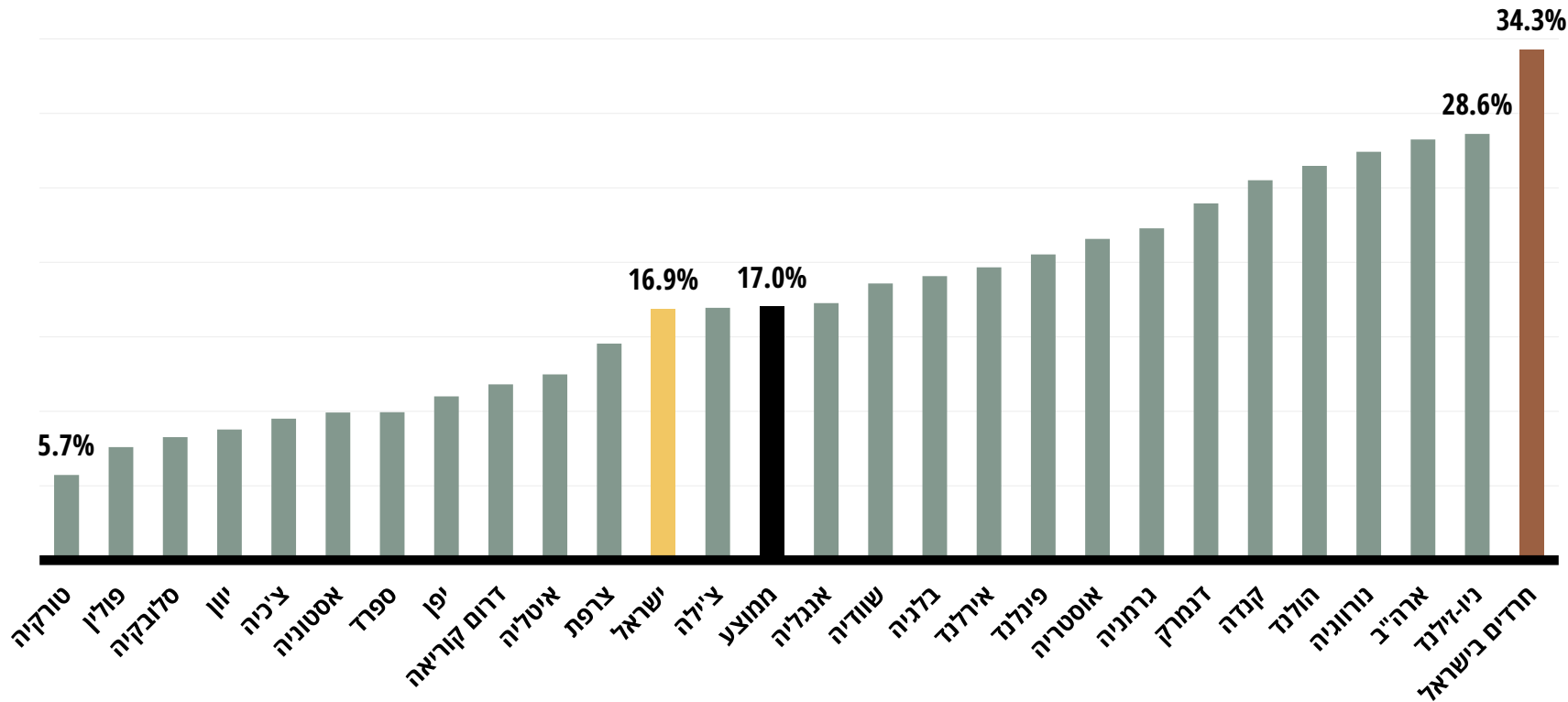

מקור: ניצה (קלינר) קסיר, חדזה לויץ ואסף צחור-שי, 2017. "מתנדבים בחברה החרדית – תפיסות ההתנדבות, היקפיה ודפוסיה", המכון החרדי למחקרי מדיניות. נתונים: הסקר החברתי לשנת 2017 של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. בני 20 ומעלה.

התנדבות בהשוואה בינלאומית

מתנדבים, לפחות אחת לחודש

"אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ יַעֲזֹרוּ
וְלֹאֲחֵיו יֹאמֵר חֶזֶק"

(ישעיהו, מ"א, ו')

ההתנדבות והסיוע הקהילתי
מצמצמים הוצאות משקי הבית
החרדיים

שיעור המתנדבים בחברה החרדית גבוה פי חמישה בחברה הערבית וכפול בהשוואה לחברה היהודית הלא-חרדית

מקור: ניצה (קלינר) קסיר, חדזה לויץ ואסף צחור-שי, 2017. "מתנדבים בחברה החרדית - תפיסות ההתנדבות, היקפיה ודפוסיה", המכון החרדי למחקרי מדיניות. נתונים: סקר מיומנויות בוגרים (PIAAC) של ה-OECD (חרדים - לפי הגדרה עצמית).

• ההלוואות ניתנות באמצעות גמ"חים אך גם ישירות בין פרטים

- הלוואות ללא ריבית
- החזרים בפריסה נוחה

• המניעים השונים של המלווים

- מצווה
- סיוע לחברי הקהילה
- אי שימוש של חלק מהאוכלוסייה בתכניות חסכון בנקאיות בשל הקפדה הלכתית
- הקדש להנצחת קרוב משפחה שנפטר ולעילוי נשמתו
- התרומות וההפקדות בגמ"חים מקנות, לעיתים, זכויות עתידיות

"אל-תקח מאתו נשך
ותרבית, ויראת
מאלהיך; וחי אחיך,
עמך"

(ויקרא, כ"ה, ל"ו)

מקורות: ניצה (קלינר) קסיר ואסף צחור-שי, 2017. "על תרבות ועוני בחברה החרדית – היבטים שונים של עוני בחברה החרדית", המכון החרדי למחקרי מדיניות. ניצה (קלינר) קסיר, 2018. "מיהו עני? חובות בחברה החרדית היבטים שונים של עוני ודרכי התנהלות פיננסית בקרב הציבור החרדי", בתוך: אסופת מאמרים, סיכום פעילות הרשות ומבט על אתגרי העתיד. רשות האכיפה והגבייה ואוניברסיטת תל אביב.

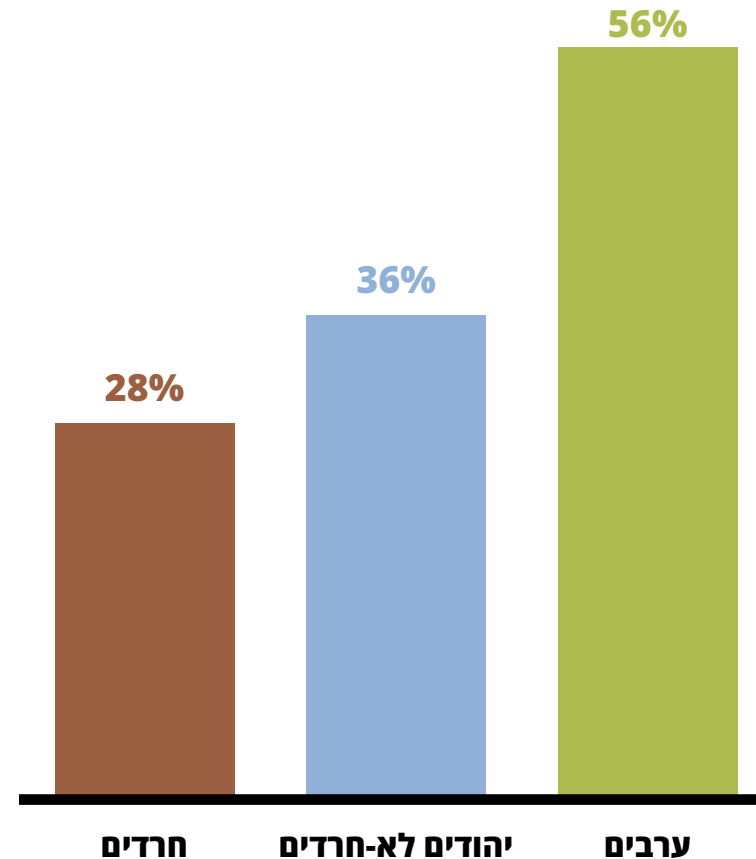
שאלות מדיניות

שיעור האנשים שאי פעם חשו עניים

הנחת המדיניות שיש בעיית עוני חמורה בחברה החרדית, אינה נכונה – החברה החרדית בוחרת באורח חיים שמשמעותו עוני אך עם רמת תועלת גבוהה, לצד מציאת פתרונות פנים-קהילתיים

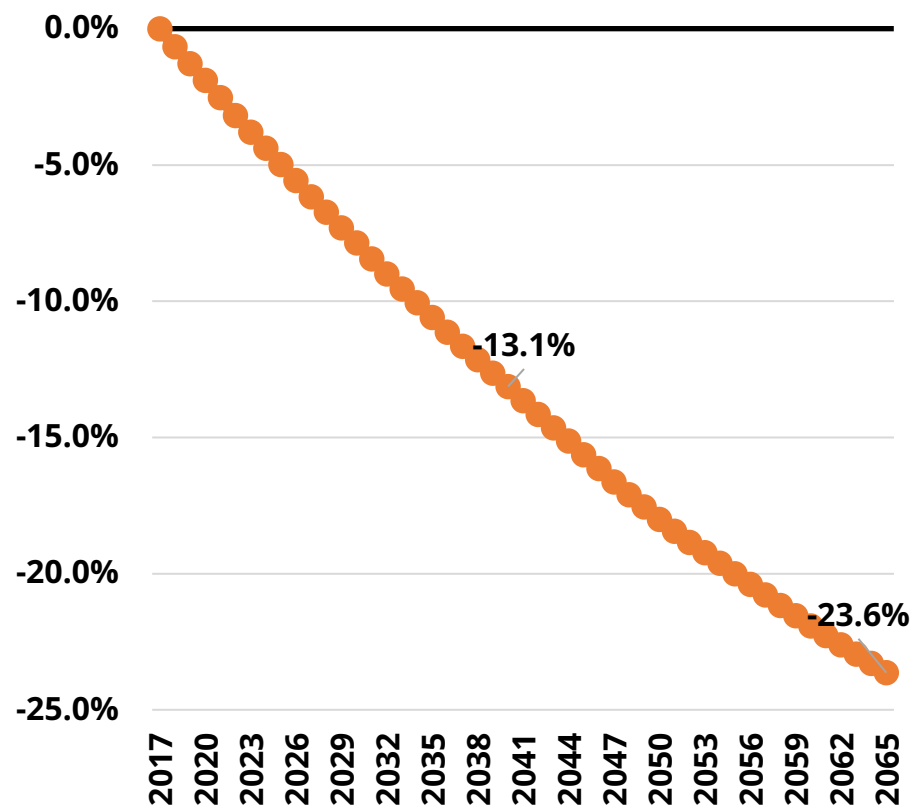
סוגיות:

- נשאלת השאלה האם המדינה צריכה להתערב, ואם כן היכן להתערב
- מהם הכלים האפקטיביים - האפקטיביות של כלי המדיניות הסטנדרטיים עשויים להיות נמוכים בחברה החרדית

מקור: ניצה (קלינר) קסיר ואסף צחור-שי, 2017. "על תרבות ועוני בחברה החרדית – היבטים שונים של עוני בחברה החרדית", המכון החרדי למחקרי מדיניות (עדכון ל-2016) נתונים: סקר חברתי לשנת 2016 של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (בני 20 ומעלה).

סימולציית השפעת הדמוגרפיה על ההכנסה לנפש*

לשינוי הדמוגרפי הצפוי, השלכות
מרחיקות לכת על מגוון תחומי החיים

שילוב איכותי של החברה החרדית
בתעסוקה ובכלכלה הוא צורך חשוב

- לחברה החרדית – ההכנסות בחברה החרדית נמוכות וחלק מהחברה ענייה מאוד, עוני של ילדים
- לכלל החברה – צמיחה, רמת חיים, מיסים ותשלומי העברה, הוצאה על שירותים ציבוריים, מרקם חברתי וחוסן לאומי

מקור: ניצה (קלינר) קסיר ואסף צחור-שי, **עבודה בתהליך**. * סימולציה המתייחסת לאי התכנסות של שיעורי התעסוקה וההכנסות. בבסיס הסימולציה תחזיות אוכלוסייה 2015–2065, חלופה בינונית, של הלמ"ס. * הכנסה מעבודה.

- טיפול בעוני בחברה החרדית מצריך הגדרה "נכונה" יותר של מיהו עני
- עקרונות כלי המדיניות הנדרשים
  - הגדלת הכנסות עצמיות – עידוד התעסוקה וסיוע בהשגתה – ההשתלבות בתעסוקה, ובפרט בתעסוקה איכותית – הוא מההיבטים החשובים של ההתמודדות עם עוני
  - שירותים וקצבאות לנזקקים שכושר השתכרותם מוגבל
  - טיפול הוליסטי מותאם צרכים ותרבות
  - טיפול בילדים עניים – דאגה לאיכות חיים מספקת

עיצוב מדיניות מחייב הבנה והפנמה של תמונת המצב, הנתונים והתרבות הייחודית של החברה החרדית, ומפרספקטיבה של צרכי כלל החברה

אסדרת הגמ"חים מטרות

- הרצון להגן על כספי המפקידים בפועל, שיעור החובות האבודים כמעט אפסי. בזכות נורמות הלכתיות ותרבותיות, סנקציות חברתיות, ומומחיות של מפעילי הגמ"חים
- הרצון לעשות שימוש במוסד הגמ"ח כדי להתחקות אחר הלבנת הון והעלמת מס בפועל, קשה להלבין הון באמצעות הגמ"ח עצמו, שכן המפקיד יקבל חזרה את הכסף כהחזר פיקדון ולא כהכנסה, והוא גם לא יכול להעביר אותו לאחר, אלא רק כהלוואה

אך, כמובן, נדרשה אסדרה

- ניסיון להסדיר את פעילות הגמ"חים נעשו כבר לפני עשור

- הרקע החקיקתי שחייב אסדרה של הגמ"חים

- סעיף 21 לחוק הבנקאות (רישוי) תשמ"א-1981 דורש שמי שנותן אשראי ומקבל יותר מ-29 פיקדונות יהא בעל רישיון תאגיד בנקאי
- ביום 12.7.16 עבר בקריאה שלישית תיקון מספר 227 לפקודת מס הכנסה המעגן בחוק את **הסכם פטקא** בין ישראל לארה"ב. ישראל התחייבה בהקשרו להביא לאסדרת הגמ"חים תוך שנתיים
- ביום 18.7.16 עבר בקריאה שלישית חוק הפיקוח על שירותים פיננסיים (שירותים פיננסיים מוסדרים), התשע"ו-2016. שירותים פיננסיים חוץ בנקאיים הם: צ'ינג'ים, ניכיון צ'קים, אגודות אשראי, גמ"חים, פינטק (כגון ביטקוין). **בשלב ראשון הגמ"חים הוחרגו מתחולת חוק הפיקוח**, בסעיף 13(א)(15).
- אולם ביום 21.11.16 עברה בקריאה ראשונה הצעת חוק הפיקוח על שירותים פיננסיים (שירותים פיננסיים מוסדרים) (תיקון) (שירותי פיקדון ואשראי בלא ריבית), התשע"ז-2016 (להלן: הצעת החוק לאסדרת הגמ"חים), והועברה לוועדת הכספים להכנה לקריאה שניה ושלישית.

קשיים וחששות שעלו עקב אי התאמה של הצעת החוק הראשונית למאפיינים חרדיים

החשש הגדול של מנהלי הגמ"חים היה שהחוק יגרום לקריסה של רוב, אם לא כל, הגמ"חים מבוססי הפיקדונות ואף לקריסה של חלק מהגמ"חים מבוססי התרומות

- חשש ממשיכת הפיקדונות וצמצום היקף התרומות
- החוק דרש הון עצמי – לגמ"ח מבוסס פיקדונות אין מקורות הכנסה. הפיקדונות מועברים במלואם ללווים
- עלויות התפעול של הגמ"ח על פי החוק דומות לשל בנק. זאת בעוד לגמ"חים מבוססי פיקדונות אין מקורות הכנסה כלל, והם פועלים בעלות תפעולית נמוכה מאד (הממומנת בתרומות מעטות)
- החוק דרש שלמנהלי הגמ"ח תהא השכלה פורמלית בתחומי ראיית חשבון או משפטים. מנהלי הגמ"ח הם דמויות בעלות מוניטין בתוך הקהילה, שמומחיותם נובעת מהקמת וניהול גמ"ח קטן שגדל עם השנים. הגמ"ח אינו עוסק בהשקעות, הוא רק צינור בין המפקידים ללווים, ומומחיותו היא באכיפת החובות.

והתוצאה, עיכובים בחקיקה

אסדרת הגמ"חים הפתרונות

צוות מהמכון החרדי למחקרי מדיניות בהובלת פרופ' יורם מרגליות, סייע למנהלי הגמ"חים להקים ארגון המייצג 200 מנהלי גמ"חים, וצוות של מנהלי גמ"חים לניהול המשא ומתן מול משרדי הממשלה ובוועדת הכספים גם כן בליווי המכון

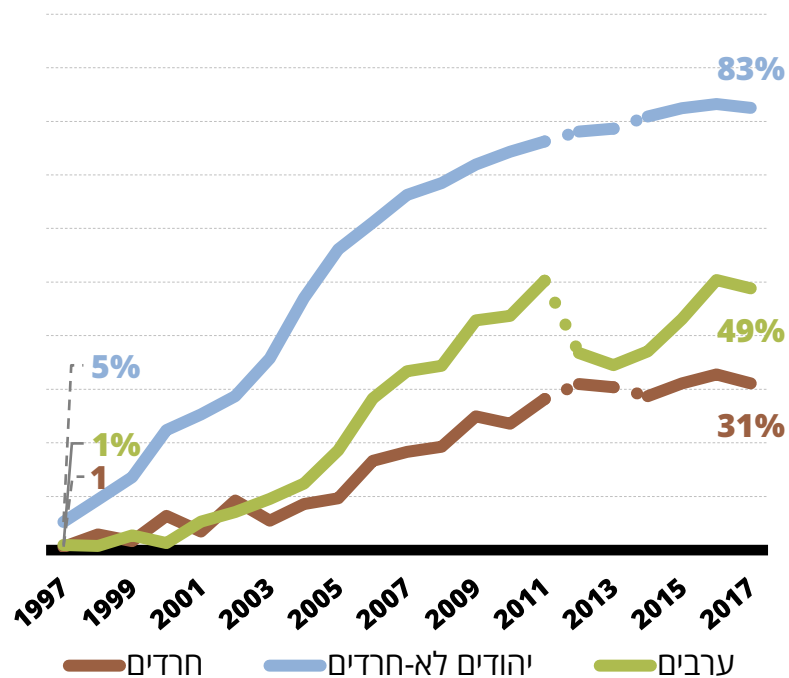
יו"ר וועדת הכספים הפעיל לחץ על משרדי הממשלה הרלוונטיים להיפגש עם צוות מנהלי הגמ"חים בניסיון להגיע להסכמה על נוסח החוק

הפתרונות כללו

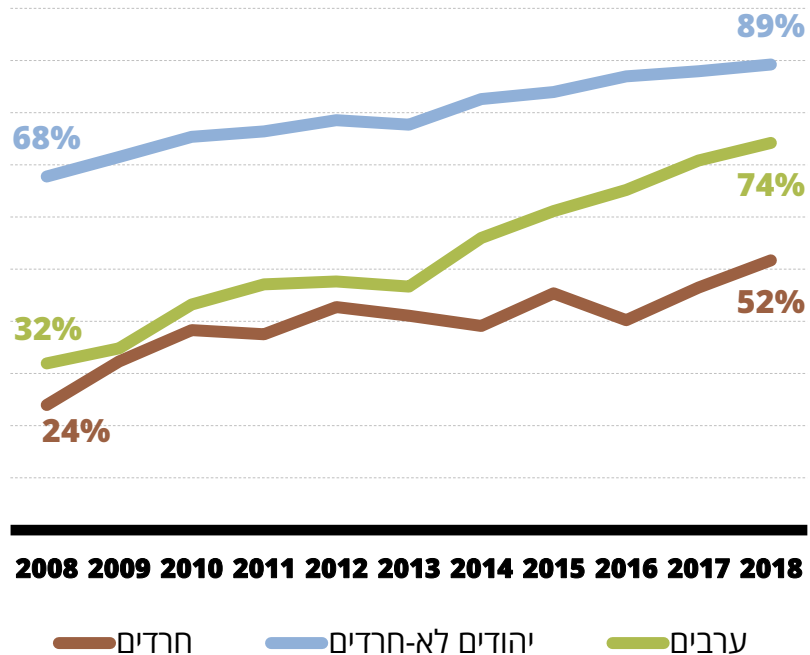
- הקלה בדרישות להון עצמי
- הפחתה משמעותית בדרישות שגורמות להוצאות תפעול גבוהות
- הקלה בדרישות ההשכלה הנדרשות מבעלי הגמ"חים
- **מתן תקופת מעבר ארוכה דיה כדי להכין את הקהילה למעבר ליישום הוראות הדיווח הנדרשות על פי חוק איסור הלבנת הון**

אתגרים במדיניות פיננסית דוגמאות

שיעור הפרטים שבביתם חיבור לאינטרנט

שיעור המשתמשים באינטרנט, באמצעות מחשב או טלפון נייד

מקור: עיבודים לסקרי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 1997-2018.

מדיניות מהשנים האחרונות ואתגרים

חוק המזומנים - השימוש במזומן רווח בחברה החרדית

- רמות הכנסה נמוכות - שימוש במזומן כלי לניהול כלכלי נכון של משק בית
- משפחות ברוכות ילדים - ילדים מבצעים חלק מהקניות
- ההתנהלות היומיומית באמצעות חשבון בנק אינה מקיפה את כלל החברה
  - אי שימוש בתוכניות חסכון בנקאיות בשל הקפדה הלכתית [לא כולם מקבלים את היתר עיסקה]
  - חלק מהמשפחות אף אינן מחזיקות בחשבון בנק
- רווח סיוע הדדי בקהילה (הלוואות ותרומות)
  - כולל מתן בסתר
  - תרומות והלוואות בין פרטים מתבצע לרוב במזומן
- שימוש בטכנולוגיות חדישות אינו רווח

'חסכון לכל ילד'

- פתרונות מותאמים לחרדים [מסלול 'הלכה'] וערבים [מסלול 'שריעה'] המקפידים על איסור קבלת ריבית מסלולים כשרים המשקיעים רק באג"ח מדינה ובתעודות סל [חלק מהפוסקים בחברה החרדית התירו גם את המסלולים הרגילים]

חובת הפרשה לפנסיה גם לעצמאים - אי שימוש בתוכניות חיסכון בחלק מהאוכלוסייה

הערה לסיום החברה החרדית

**"כשם שאין פרצופותיהן
דומין זה לזה כך אין
דעתן שוין זה לזה"**

(מדרש במדבר רבה, כ"א, ב')

החברה החרדית אינה עשויה מקשה אחת

• ליטאים

- קהילה סובבת סביב הישיבה וגדולי התורה הליטאיים
- לימוד תורה כתכלית העומדת בפני עצמה
- שיוך מפלגתי - 'דגל התורה'

• חסידיים

- קהילה סובבת סביב האדמו"ר וחצרו
- הדגשת עבודת הלב הרגשית (תפילה)
- שיוך מפלגתי - 'אגודת ישראל'

• מזרחיים

- בני עדות המזרח שאימצו את אורחות חייהם של החרדים (ובפרט של הליטאים)
- שיוך מפלגתי - 'ש"ס'

- פילוחים נוספים, כמו: חוזרים בתשובה ו'חוצניקים'

הקבוצות השונות

- זהות קהילתית נפרדת
- נבדלים בהנהגה, בתפיסה, בתרבות ובלבוש
- מוסדות שונים לכל קבוצה (מוסדות חינוך, בתי כנסת)
- לעיתים, מתחים בין הקבוצות

הפלגים השונים, ובפרט החסידי, מורכבים מתתי קבוצות

תודה על ההקשבה

ניצה (קלינר) קסיר